

Kozmetika i nakit kao statusni simbol u starom vijeku

Jozak, Ivona

Master's thesis / Diplomski rad

2017

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Department of Croatian Studies / Sveučilište u Zagrebu, Hrvatski studiji**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:111:175108>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-04-02**

Repository / Repozitorij:

[Repository of University of Zagreb, Centre for Croatian Studies](#)

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
HRVATSKI STUDIJI

Ivona Jozak

KOZMETIKA I NAKIT KAO STATUSNI SIMBOL U
STAROM VIJEKU

DIPLOMSKI RAD

Zagreb, 2017.

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
HRVATSKI STUDIJI

Ivona Jozak

KOZMETIKA I NAKIT KAO STATUSNI SIMBOL U
STAROM VIJEKU

DIPLOMSKI RAD

Mentor: doc. dr. sc. Mladen Tomorad

Zagreb, 2017.

SADRŽAJ

1. UVOD	1
2. POIMANJE LJEPOTE U STAROM VIJEKU	3
2.1. Boje za oslikavanje očiju	5
2.2. Boje za oslikavanje lica	7
2.3. Ulja i masti.....	7
3. ANTIČKI IZVORI O LJEPOTI.....	16
4. VRSTE KOZMETIČKIH SREDSTAVA	19
4.1. Kajal.....	19
4.2. Smola	21
4.3. Crveni oker i masti za usne.....	22
4.4. Balzam Divuza	23
4.5. Kana.....	24
4.6. Ruž.....	25
4.7. Bijeli puder	25
4.8. Mirisne kreme.....	26
4.9. Zoomorfne posudice	27
4.10. Kozmetičke žličice	28
4.11. Toaletni puderi, galski sapun i unguentarii	30
5. STATUSNI SIMBOL KOZMETIKE I NAKITA U STAROM VIJEKU	31
6. PODRIJETLO KOZMETIČKIH SREDSTAVA	39
7. UPORABA NAKITA U SVRHU ULJEPŠAVANJA	41
8. ZAKLJUČAK	58
9. BIBLIOGRAFIJA	59
1. Antički izvori	59
2. Literatura	62
POPIS ILUSTRACIJA.....	70
POPIS KRATICA KORIŠTENIH ANTIČKIH IZVORA.....	72

SAŽETAK

Ovaj rad nastoji prikazati koliku su važnost kozmetika i nakit imale kao svakodnevna sastavnica u životu antičkog društva. Svoje sam istraživanje usredotočila uglavnom na najistaknutije narode staroga vijeka; Egipćane, Grke, Rimljane s osvrtom i na neke manje reprezentativne, no jednako važne poput Perzijskog Carstva, Irana, Indije ili Kine. Osim što su kao takve predstavljale način na koji je pojedinac ukrašavao svoje tijelo te se fizički samoprezentirao na van, činile su ujedno i važnu sastavnicu u drugim aspektima njegova života. Naime, kozmetika kao tadašnja vrsta higijene svoje je djelovanje proširila i na medicinski, ritualni te ceremonijalni aspekt. Kozmetički preparati koji su bili uporabi značajno su varirali, a njihova je dostupnost postala učestalijom s razvojem trgovačkih odnosa. Iako ne možemo posve odbaciti ideju o statusnoj simbolici kozmetike u ono vrijeme, nju ipak značajnije pridajemo nakitu. Kao svojevrsna analogija suvremenom obliku valute, nakit je uvelike je bio odrednicom ekonomskog stanja pojedinca što oprimjeruju podaci o prisutnosti izrazito cijenjenih vrsta istog kod bogatijeg sloja društva. Istraživanje ove tematike značajno pridonosi razvoju ne samo povijesne nego i ekonomske te društvene znanosti.

Ključne riječi: kozmetika, ljepota, samoprezentacija, nakit, status

SUMMARY

This paper will show how important were cosmetics and jewellery as a daily component in the life of the ancient society. My research focused mainly on the most prominent populace of ancient times; Egyptians, Greeks, Romans and some less representative but still important such as the Persian Empire, Iran, India or China. In addition to the way in which an individual adorned his body and physically self-represented on the outside, they were at the same time an important component in other aspects of his life. Namely, cosmetics as a type of hygiene at that time expanded its function to medical, ritual and ceremonial aspects. The cosmetic preparations that were used were significantly varied and their availability became more common with the development of trading relationships. Although we can not completely dismiss the idea of the status symbol of cosmetics at that time, we still add more that idea to the jewellery. As a kind of analogue to the contemporary currency form, jewellery was largely determined by the economic state of the individual, which implies the presence of highly respected kinds of the same in the richer layer of society. Research on this issue significantly contributes to the development of not only historical but also economic and social sciences.

Key words: cosmetic, beauty, self-representation, jewellery, status

1. UVOD

Ovaj rad odlučila sam posvetiti tematici koja u suvremenom svijetu sve više dobiva na značaju, naime, kozmetici i nakitu kao sastavnom dijelu statusnog predstavljanja pojedinca u društvima staroga vijeka. Naime, uvriježeno je mišljenje kako kozmetika i nakit pripadaju marginalnom dijelu znanosti. Upravo iz tog razloga u posljednjih nekoliko desetljeća mnoštvo je autora pokušalo svojim iscrpnim radovima promijeniti takvo shvaćanje te na taj način, baš kao i ja, ukazati na prednosti koje ovakva tematika pruža u sveobuhvatnoj povijesnoj disciplini. Osim što pridonosi detaljnijem upoznavanju pojedinca iz prošlosti, bilo da je riječ o njegovom ekonomskom statusu, na što sam se uvelike bazirala u radu, ili pak načinu na koji sam sebe percipira, uviđa svoje fizičke prednosti i nedostatke te se sukladno tomu nastoji samo prezentirati prema vani, ova tematika uvelike pridonosi i drugim znanostima. Svoja otkrića tako uključuje, prije svega, u ekonomske znanosti pridodajući joj mnogobrojne podatke o društveno-ekonomskim prilikama staroga vijeka, zatim pridonosi razvijanju i psihologije kao znanosti koja svakodnevno radi na tome da upozna osobu i njezin unutrašnji um gdje do osobitog izražaja dolazi upravo spomenuta komponenta samo percepcije pojedinca, ali i kako društvo gleda na njega. Shodno tomu, istraživanje ovih tematika pospješuje i razvoj sociološke znanosti pridonoseći mu ideje o načinu komunikacije i odnosa među ljudima koji su se tada, baš kao što je to slučaj i danas, jasno dijelili na bogatije i siromašnije, tj. one koji si mogu priuštiti bogati nakit i cijenjene kozmetičke preparate, te one koji nisu imali takvu priliku. Razvijajući teoriju o samo prezentaciji pojedinca sociolozi tako mogu doći do brojnih zaključaka o njegovom poimanju okoline i društvenih prilika i usko ju povezati sa suvremenim prilikama. Isto tako, smatram kako detaljno istraživanje prisutnosti kozmetike i nakita u starom vijeku može dodatno olakšati posao suvremenim verzijama znanosti koje se bave istim, recimo, nedovoljno razvijenoj znanosti o kozmetičkim preparatima, kozmetologiji ili pak numizmatici koja, iako ograničena na novac, ipak može izvući neke zaključke iz teorija koje nakit analizira kao svojevrsnu analogiju za valutu tadašnjeg vremena.

Motivacija za pisanje ovog rada bila mi je upravo suvremena percepcija kozmetike, kojoj sam također pridala i značajniji naglasak u odnosu na nakit u samom radu, te način na koji ona danas sve više postiže svoj uspon među različitim dobnim i spolnim skupinama. S obzirom da je doživjela svojevrsni 'boom' u 21. stoljeću gdje svakodnevno na internetskim

portalima pratimo savjete raznih blogera kako postići lijepi izgled, koje kozmetičke preparate rabiti da bismo to postigli, gdje ih kupiti i slično, odlučila sam rad posvetiti upravo istraživanju iste u starom vijeku ne bi li došla do informacija koji svjedoče o njezinoj važnosti prije nego li je postala sveprisutna u modernom društvu. Također sam odlučila pozornost posvetiti i nakitu koji i dan danas, ma koliko god se tomu opirali, nosi svojevrsnu ekonomsku konotaciju sa sobom. Bilo da je riječ o posve običnoj vrsti nakita ili pak onoj nešto dragocjenijoj, moramo priznati da suvremeno društvo karakterizira pojedinca po tome pridajući mu karakteristike imućnog i siromašnog. S ciljem istraživanja prisutnosti takve situacije među antičkim svijetom, odlučila sam svoj rad posvetiti upravo tim dvjema odrednicama te sam ga usredotočila na najreprezentiranije primjere tadašnjih društava, naime, Egipćane, Grke i Rimljane s dodatnim referencama na pojedine mezopotamske primjere, perzijsko društvo, iransko i djelomice azijsko.

Literatura kojom sa se rabila prilikom pisanja rada uistinu je opširna i dostupna. Naime, njezina dostupnost svodi se uglavnom na inozemne primjere koji prate tematiku istoga na sličnim primjerima društava i vrsti kozmetičkih preparata ili nakita. Većina njih posve detaljno pristupa ovim fenomenima te tako nudi niz informacija koje antički svijet prikazuju kao onaj koji doista nije funkcionirao bez kozmetičkih preparata. Oni dijele sredstva za uljepšavanje s obzirom na važnost koju joj pridaju u higijeni ili pak samo percepciji, a nakit ponekad poprima važnost nekakve vrste zamjenske valute kojom su pojedinci obavljali poslove većinom ekonomske prirode. Osim toga, prateći razvoj ovih dvaju odrednica, literatura pruža i izvrstan uvid u međusobne odnose tadašnjih naroda čime jasno pridonosi percepciji trgovačkih veza kojima su dobavljali preparate omogućavajući na taj način istraživačima da prilikom svojih istraživanja zadobiju potpunu sliku nekadašnjih prilika u društvu. Voljela bih napomenuti kako tekst također prate i mnogobrojne ilustracije popraćene iscrpnim opisima vezanim za otkrića i prisutnost pojedinih predmeta u današnjim muzejima.

2. POIMANJE LJEPOTE U STAROM VIJEKU

Prije nego se uopće dotaknemo kozmetike kao fenomena, usudila bih se reći, prisutnog već od najranijih vremena ljudskog postojanja, važno je ukratko objasniti na koji su način antički narodi poimali sebe i što je zapravo ljepota ili uljepšavanje predstavljalo za njih. Je li to bio izraz dodatnog naglašavanja vlastitog izgleda u svrhu isticanja u društvu, na što sve češće nailazimo danas ili je pak uljepšavanje za njih predstavljalo svojevrsni način ulaska u društveni sloj otkrit ćemo u nadolazećem tekstu.

Primjerice, jedan od najreprezentativnijih drevnih naroda koji se zasigurno mogao pohvaliti specifičnim načinom uljepšavanja, Egipćani, smatrali su da je čistoća božanstvena te je miris predstavljao esencijalan dio njihove svakodnevne rutine.¹ Lijepo izgledati i biti čist Egipćanima je bilo na ponos.² Već 10 000. g. pr. Kr. i muškarci i žene koristili su mirisna ulja i kreme kako bi čistili i omekšali svoju kožu te zadržali miris na tijelu.³ Bojali su kožu, tijelo i kosu bojama.⁴ Prisutnost uporabe masti za usne može se u Egiptu pratiti već od o. 3500. g. pr. Kr.⁵ Stotinjak godina kasnije, o. 3400. g. pr. Kr. započinje iscrtavanje očiju i obrva ugljenim štapićem te bojom koju su nazivali *kajal* ili *mestem*⁶, a koja sastojala od olovo-sulfida, antimoni-sulfida, magnezij-oksida i bakar-oksida⁷. Pojavu kajala možemo definirati s početkom Srednjeg Kraljevstva, a on se čuvao za vrijeme Srednjeg Kraljevstva u malenim kamenim posudicama niskog dna dok se s Novim Kraljevstvom počinje javljati oblik malene tube.⁸ *Pyxis* posudice postale su tipične za područje Grčke, a obično su bile načinjene od bjelokosti te zelenog isklesanog kamena s različitim motivima nacrtanim na površini.⁹ Na fotografiji ispod možemo vidjeti istu.

¹ SHAW & NICHOLSON 1995: 72; CHAUDHRI & JAIN 2009: 165.

² CHAUDHRI & JAIN 2009: 164.

³ SHAW & NICHOLSON 1995: 72; DAVID 2003: 366; STEWART 2007: 54-57; CHAUDHRI & JAIN 2009: 164.

⁴ CHAUDHRI & JAIN 2009: 164.

⁵ ČAJKOVEC 2000: 12.

⁶ Značenje pojma *kajal*. [<http://www.cosmopolitan.hr/clanci/ljepota/sto-je-to-kajal-za-oci>], 30.08.2017.

⁷ ČAJKOVEC 2000: 12., VIDALE et al. 2012: 39; STOL 2016: 47.

⁸ SHAW & NICHOLSON 1995: 72.

⁹ Athens: *Museum of Cycladic Art*, inv. br. NG0058; MAZZONI 2002: 5.

Slika 1. Zoomorfna pyxis posudica za čuvanje kajala. Specifična za područje Grčke.

Athens: *Museum of Cycladic Art*, inv. br. NT0058

Za razliku od onih isklesanih od kamena, posudice od bjelokosti imaju jedinstven stil i figuraciju koja ih ukrašava, a osim čuvanja kozmetike funkcija im se često svodi i na onu ritualnu.¹⁰ Pronađene su i na području Ura kozmetičke posudice od vapnenca izrađene u obliku rozete, a datiraju iz razdoblja perzijske vladavine.¹¹ Potkraj Drugog međurazdoblja ili početkom Novog kraljevstva započinje upotreba rumenila za obraze, te boje za nokte i kane za bojanje kose¹² čiji su tragovi otkriveni na mumijama iz tog razdoblja.¹³ Kozmetika je bila nerazdvojan dio egipatske higijene i zdravlja.¹⁴ Ulja i kreme koristili su se za zaštitu od vrućeg sunca i suhих vjetrova.¹⁵ Sudeći prema Stol, žene su prilikom svadbene ceremonije uobičajeno dobivale bočice skupog ulja (*šikkatu*).¹⁶ Većina Egipćana svakodnevno se kupala u rijeci ili u vodenim bazenima unutar vlastitog doma.¹⁷ Bogati domovi su imali kupaonice gdje su sluge polijevale vrčevima vode svoje gospodare (to je istovjetno današnjem tuširanju).¹⁸ Krema za čišćenje napravljena od ulja životinjskog ili biljnog porijekla pomiješana s vapnom u prašku i parfemom koristila se umjesto sapuna.¹⁹ Svakodnevno su utrljavali kreme ili masti natopljene u mirisnom drvetu.²⁰ Mješavina je bila ostavljena u posudici sve dok ulje nije apsorbiralo miris drveta.²¹ Loš zadah i smrad tijela su pak bili odraz sramote.²² Kao što sam u samom početku i spomenula, a što doista nismo u mogućnosti preskočiti ukoliko želimo zaokružiti priču o egipatskoj rutini uljepšavanja, parfemi su

¹⁰ MAZZONI 2002: 5.

¹¹ MAZZONI 2002: 6.

¹² Značenje pojma *kajal*. [<http://www.cosmopolitan.hr/clanci/ljepota/sto-je-to-kajal-za-oci>], 30.08.2017.

¹³ ČAJKOVEC 2000: 12.

¹⁴ GARDNER WILKINSON 1853: 349-350; DAVID 2003: 367; CHAUDHRI & JAIN 2009: 164; FROOD 2010: 482; YSABEL & ORIZAGA 2013: 95.

¹⁵ SHAW & NICHOLSON 1995: 72; CHAUDHRI & JAIN 2009: 164.

¹⁶ STOL 2016: 48.

¹⁷ CHAUDHRI & JAIN 2009: 164.

¹⁸ CHAUDHRI & JAIN 2009: 164.

¹⁹ CHAUDHRI & JAIN 2009: 164.

²⁰ CHAUDHRI & JAIN 2009: 164; TOMORAD 2016: 63.

²¹ CHAUDHRI & JAIN 2009: 164.

²² CHAUDHRI & JAIN 2009: 165.

predstavljali izrazito važan dio njihove „ljepote“. Naime, naučili su destilirati mirisna ulja tisućama godina prije, a egipatska znanost o parfumeriji uznapredovala je tijekom stoljećā te konačno eruptirala u srednjem vijeku.²³ Funkcija parfema za njih je bila ostvarivanje duhovne savršenosti usklađujući istovremeno fizičke, emocionalne i mentalne aspekte ljudskog bića.²⁴ Egipćanima možemo zahvaliti i na kupeljima s podnim zagrijavanjem koje kasnije od njih preuzimaju Židovi, Grci i Rimljani²⁵. Tragove o kozmetici u Egiptu pratimo sve od najranijeg perioda u kojem pronalazimo ukope pokojnika.²⁶ Tragovi o primjeni kozmetičkih sredstava prisutni su na nalazima starim oko 7000 godina, a na mumijama i slikama pronađenim u grobnicama vidljiva je prisutnost sjenila za oči koja sadržavaju *malahit* već početkom faraonskog razdoblja prije gotovo 5000 godina.²⁷ Kao sastavni dio kozmetičkih sredstava važno je napomenuti i ogledalo koje je gotovo uvijek s kozmetikom bilo prisutno među grobnim priložima.²⁸

Ako je suditi prema Lucas, kozmetika Egipćana može se podijeliti u tri vrste; boje za oslikavanje očiju, boje za oslikavanje lica te uporaba ulja i masti.²⁹

2.1. Boje za oslikavanje očiju

Drevni Egipćani najčešće su oslikavali oči *malahitom*, zelenom rudom bakra, i *galicom*, tamnosivom rudom olova.³⁰ Oslikavanje malahitom pojavilo se znatno prije od onog galicom, međutim, galica kasnije uvelike zamjenjuje malahit postajući glavnim načinom oslikavanja očiju u zemlji.³¹ Zeleni malahit upotrebljavao se kao boja do sredine Starog Kraljevstva, nakon čega ga je zamijenila crna galica kao sastavni dio kajala.³² Galica je sudeći prema svemu došla posredstvom trgovine beduina koji se javljaju za vrijeme vladavine Khnumhotepa.³³ I jedna i druga pronađene su u grobovima u nekoliko uvjeta, naime, kao

²³ CHAUDHRI & JAIN 2009: 165.

²⁴ DAVID 2003: 366; CHAUDHRI & JAIN 2009: 165.

²⁵ ČAJKOVEC 2000: 13.

²⁶ LUCAS 1930: 41.

²⁷ ČAJKOVEC 2000: 11.

²⁸ SHAW & NICHOLSON 1995: 72; DAVID 2003: 366, 368.

²⁹ LUCAS 1930: 41; MOOREY 1994: 138, 168.

³⁰ LUCAS 1930: 41; MOOREY 1994: 92.

³¹ LUCAS 1930: 41; VIDALE et al. 2012: 38.

³² SHAW & NICHOLSON 1995: 71.

³³ SHAW & NICHOLSON 1995: 259.

dijelovi sirovog materijala, kao mrlje na paletama i kamenju gdje su se obično spravljale prije korištenja, u pripremljenom obliku poput kajala, kao kompaktna masa fino obrađenog materijala spravljenog u smjesu koja s vremenom postane suha te češće kao puder.³⁴ Kozmetičke palete obično su izrađivane iz kamena blijedo sive boje, a pronađene su u grobovima kao ostavština još period kulture Badari (5500-4000. pr. Kr.).³⁵ Najraniji oblici paleta bili su pravokutni, no s periodom Naqade I (4000-3500 pr. Kr.) one poprimaju razvijenije geometrijske oblike poput romba koji kasnije postaje simbolom boga plodnosti Min ili pak šematskih silueta u obliku životinja kada nedvojbeno imaju ritualne i magične konotacije.³⁶ S periodom Naqade II. one zadobivaju oblik ribe ili ptica, a neke od njih bile su izrađene i u obliku štita s dvije ptičje glave na vrhu.³⁷ Na fotografiji možemo vidjeti paletu u obliku ribe.

Slika 2. Kozmetička paleta u obliku ribe. Karakteristična za period Naqade II.

New York: *Metropolitan Museum of Art*, inv. br. 10.176.52

S preddinastijskim periodom smanjuje se široka uporaba paleta te se njihova funkcija uvelike svodi na ceremonijalnu.³⁸ Tragove malahita također pratimo od vremena kulture Badari, najstarije zemljoradničke kulture srednjeg i gornjeg Egipta, te najranijeg preddinastijskog perioda, dok se galica pak ne pojavljuje sve do perioda Naqade III. i nastavlja do koptskog perioda.³⁹ Sirovi oblik i malahita i galice obično se pronalazio u grobnicama u malenim lanenim ili kožnim torbama.⁴⁰ Pripremljeni oblik otkrivao se pak u školjkama, unutar šupljih dijelova trstike, umotan u lišće biljaka i u malenim vazama koje su katkada imale oblik trske.⁴¹ Kada je kajal pronađen kao masa, bitno različita od pudera, uglavnom se već smanjila i ostavljala je tragove na unutrašnjosti posude iz čega je evidentno da su pripreme istoga

³⁴ LUCAS 1930: 41; AHARONI & AMIRAN 1964: 51; MOOREY 1994: 135.

³⁵ SHAW & NICHOLSON 1995: 218.

³⁶ SHAW & NICHOLSON 1995: 218; O'DELL 2008: 6.

³⁷ New York: *Metropolitan Museum of Art*, inv. br. 10.176.52; SHAW & NICHOLSON 1995: 218,

³⁸ SHAW & NICHOLSON 1995: 218.

³⁹ LUCAS 1930: 41.

⁴⁰ LUCAS 1930: 41.

⁴¹ LUCAS 1930: 41.

prvotno bile u obliku mase koja se posušila.⁴² S čime se konkretno puder miješao kako bi se dobio oblik mase nije još uvijek otkriveno, iako, odsustvo tragova masti navodi da se najvjerojatnije rabilo ili voda ili ljepilo.⁴³

2.2. Boje za oslikavanje lica

Osim što su oslikavale područje oko očiju, egipatske žene znale su katkada bojati i obraze, s obzirom da je to jedina razumna pretpostavka temeljna na ostacima crvenog pigmenta u grobnicama usko vezanim za palete i mrlje ostale na njima i kamenju⁴⁴. Crveni pigment prirodno se javlja uz oksid željeza, općenito zvan *hematit*, no koji bi znatno bolje bio opisan kao crveni oker⁴⁵.

2.3. Ulja i masti

Važna vrsta drevne egipatske kozmetike sastojala se od ulja i masti, a njihova uporaba je uvelike spominjana u drevnim zapisima.⁴⁶ Osim toga, njihov spomen pronalazimo i kod nekolicine grčkih i rimskih pisaca.⁴⁷ Vruća i suha egipatska klima zahtijevala je primjenu ulja i masti za lice i kosu na prirodan način, a takva praksa još uvijek je prisutna na području Nubije, Sudana i drugih dijelova Afrike.⁴⁸ Iako su zasigurno postojala različite vrste ulja u to vrijeme, ricinusovo se prema Strabonu⁴⁹ najviše rabilo od strane siromašne klase, a danas se ono s istom svrhom koristi i u Nubiji.⁵⁰ Izbor masti u krutom obliku bio je pak ograničen na one životinjskog podrijetla.⁵¹ Sudeći prema nekim teoretskim razmatranjima postoji goleme vjerojatnost da su mirisne tvari pridodavane uljima i mastima, ne samo kako bi ih učinile što

⁴² LUCAS 1930: 41; SCOTT 1973: 159; MOOREY 1994: 36.

⁴³ LUCAS 1930: 41; SHAW & NICHOLSON 1995: 72.

⁴⁴ LUCAS 1930: 44; SCOTT 1973: 159; MOOREY 1994: 54; SHAW & NICHOLSON 1995: 218.

⁴⁵ PLAUT. *Truc.* 294, *Mostell.* 275; LUCAS 1930: 44; MOOREY 1994: 139.

⁴⁶ LUCAS 1930: 44.

⁴⁷ LUCAS 1930: 44.

⁴⁸ LUCAS 1930: 44.

⁴⁹ STRAB. XVII.2.5.

⁵⁰ LUCAS 1930: 44.

⁵¹ LUCAS 1930: 44.

ugodnijima nego i da bi prikrili kvarljiva i neprijatna svojstva istih.⁵² Moderni tekući parfemi otopine su alkohola i različitih mirišljavih uzoraka dobivenih iz cvijeća, voća, stabala, kora ili lišća biljaka, ali uglavnom su svedena na cvijeće.⁵³ Takvi parfemi nisu bili poznati drevnim Egipćanima s obzirom da njihova proizvodnja, kao i proizvodnja alkohola koji je nužan za njihovu otopinu ovisi o procesu destiliranja otkrivenog tek u kasnijem period ljudskog postojanja.⁵⁴ Najranije zapise koji svjedoče o procesu istog prate se tek s Aristotelom u 4. st. pr. Kr.⁵⁵ Plinije Stariji⁵⁶ je također spominjao proces destiliranja, no sudeći prema metodama koje je još on opisao (u 1. stoljeću) da se zaključiti da se radi o još uvijek primitivnom i nedovoljno razvijenom stadiju.⁵⁷ Naime, različite biljke ostavljale su se natopljenima u ulju i zatim su se prešale ili kuhale.⁵⁸ Da se takav proces odvijao i Egiptu indicirao je Plinije svojim popisom različitih ulja koje pronalazimo kao sastavnice egipatskih masti.⁵⁹ Nakon alkohola, najbolje sredstvo za upijanje i zadržavanje mirisa zasigurno su masti i ulja. Činjenica je da se taj postupak u velikoj mjeri i danas koristi kako bi se izdvojio miris cvijeća.⁶⁰ Naime latice se u slojevima namaču u mast ili ulje čime se parfem pomoću alkohola naknadno razdvaja.⁶¹ Ovakva metoda, barem u svojoj cjelini, nije bila poznata sve dok proces odvajanja alkohola destilacijom od preostalih tekućina nije otkriven.⁶² Iako je djelomična primjena tog procesa bila moguća bez alkohola, s obzirom da nakon što su masti i ulja bili prožeti mirisom, a latice cvijeća uklonjene, ostaje samo mirišljava mast ili ulje.⁶³ Slično se prakticiralo u Grčkoj za vrijeme Teofrasta⁶⁴, a najčešće korišteno ulje osim bademovog i maslinovog, bilo je ono egipatskog i sirijskog podrijetla, *balanos* (*Balanites aegyptiaca*).⁶⁵ Plinije je primjerice smatrao kako je Egipat geografski najkvalitetnije mjesto za proizvodnju masti.⁶⁶ U jednom trenutku najcjenjenija među Rimljanima bila je upravo mast *Mendesae*, a kako ju on opisuje sastojala se od vrlo kompleksnog sastava; prvotno od *ben ulja* nastalog gnječenjem sjemenki

⁵² LUCAS 1930: 44.

⁵³ LUCAS 1930: 45.

⁵⁴ LUCAS 1930: 45.

⁵⁵ LUCAS 1930: 45.

⁵⁶ PLIN. *Nat.* XV.7.

⁵⁷ LUCAS, 1930: 45

⁵⁸ LUCAS, 1930: 45

⁵⁹ LUCAS, 1930: 45

⁶⁰ LUCAS, 1930: 45

⁶¹ LUCAS, 1930: 45

⁶² LUCAS, 1930: 45

⁶³ LUCAS, 1930: 45

⁶⁴ THEOPHR. *Caus. pl.* II.341.

⁶⁵ LUCAS, 1930: 45

⁶⁶ LUCAS, 1930: 45

konjske rotkvice, some i mire, zatim s vremenom od gorkog bademovog i maslinovog ulja, kardamoma, običnog idirola, meda, vida, mire, sjemenki balsamuma, galbanuma i terpentin smole.⁶⁷ Ujedno navodi da orah biljke ben koji raste u zemlji Trgilava, Tebi i Etiopiji daje posebno ulje praktično za masti te da su egipatski *elate* ili *spathe* te palmino voće zvano *adipsos* korišteni za pravljenje masti.⁶⁸ Spominje i mast sačinjenu od mirišljavih listova *cyprinuma*, posebno egipatskog stabla, a za koju misli da je najvjerojatnije bila kana.⁶⁹ Što se tiče kane možda je dobro napomenuti kako su listovi najvjerojatnije bili korišteni u drevnom Egiptu, kao i danas, uglavnom u obliku paste za bojanje dlanova na rukama, tabana na stopalima, noktiju i kose.⁷⁰ U Egiptu je prvi put zabilježena 180. god. pr. Kr. odnoseći se ulje *kofar* preuzeto iz grčkog rječnika.⁷¹ Rimljani su zasigurno preuzeli kanu, egipatsko šiblje, za bojanje kose kao što su to i sami Egipćani činili.⁷² Naime, Elliot Smith jednom prilikom opisuje kako je kosa mumije Honttimihou iz 18. dinastije bila tako sjajno crvena, što se zasigurno postizalo kanom.⁷³ Prisutnost kane možemo pratiti još od razdoblja vladavine kralja Salomona koju se spominje u njegovim pjesmama u *Starom zavjetu*.⁷⁴

U nekim drugim područjima, recimo Perziji, kozmetika je bila zabranjena jer su smatrali da se njome može izazvati nekontrolirana požuda.⁷⁵ Takva konstatacija prisutna je kod mnogih koji u svojim istraživanjima nastoje pokazati prednosti njezine uporabe, a čije uporište temelje na antičkim izvorima.⁷⁶ Tako recimo Židovkinje nemaju pravo šminkati se ako su udovice ili su u žalosti za muževim rođacima te kada imaju menstruaciju.⁷⁷ Pri tome obično razlikuju dva pojma; *kosmêtikon tês iatrikês meros* (očuvanje ljepote) te *kommôtikon* (neprirodno ukrašavanje) čime nastoje dokazati da je upravo smisao potonje prisutan kod različitih naroda koji ju nastoje istrijebiti.⁷⁸ Naime, nakon što su arapska plemena prešla na islam i osvojila ta područja, zabranili su uljepšavanje tvrdeći da se kozmetikom nastoji prikriti vlastiti izgled i zavesti suprotan spol.⁷⁹ Sve su grane islama s vremenom postavile pravila koja

⁶⁷ LUCAS, 1930: 45

⁶⁸ LUCAS, 1930: 45

⁶⁹ LUCAS 1930: 45.

⁷⁰ LUCAS 1930: 45.

⁷¹ STOL 2016: 48.

⁷² LUCAS 1930: 45.

⁷³ LUCAS 1930: 46; SMITH 2000: 19.

⁷⁴ *Salomonova pjesma* 1:14

⁷⁵ CHAUDHRI & JAIN 2009: 165.

⁷⁶ Juv. VI: 457-465; GRILLET, 1975: 97-114; GIBSON 2003: 21-25.

⁷⁷ SAFRAI 1998: 42-44.

⁷⁸ OLSON 2009: 294

⁷⁹ CHAUDHRI & JAIN 2009: 165.

se odnose na čistoću, bilo fizičku ili duševnu, zanemarujući time aspekt kozmetike.⁸⁰ Nekima od njih opća je zapovijed izvedena iz Kurana; „*Alah voli one koji se neprestano okreću k njemu i koji sebe drže čistima.*“ Muhamed je ujedno zagovarao slično; „*Alah je prekrasan i voli ljepotu.*“

Prisutnost kozmetike nalazimo i kod starih Grka, a ona je obično bila povezana s medicinom.⁸¹ Kozmetička sredstva nabavljali su općenito kod *farmakopola* ili liječnika.⁸² Sveobuhvatne informacije o povezanosti kozmetike i medicine možemo pronaći kod liječnika Hipokrata koji u svojoj drugoj knjizi „*De aera, aquis, locis*“ opusa „*Corpus Hippocraticum*“ objašnjava važnost termalne vode kao ljekovitog, ali i danas prisutnog te izuzetno kvalitetnog kozmetičkog sredstva.⁸³ Grci su bili dobri poznavatelji mirisnih tvari od kojih su izrađivali masti namijenjene nanošenju na pojedine dijelove tijela, recimo egipatsku mast koju su rabili za mirisanje nogu i bedara, potom feničku za bradu i prsa ili pak *marakus* koja je služila za obrve i kosu.⁸⁴ Za potrebe šminkanja upotrebljavali su *psimytion*, bijeli pigment koji u sebi sadrži olovo-karbonat⁸⁵ te crveni pigment od živa(II)-sulfida, prisutnih kod njih od perioda održavanja VII. Olimpijade.⁸⁶ Njihovo otkriće duguju *Kalliasu*.⁸⁷ Za pranje zubi koristili su pepeo životinjskih kostiju, prah jelenjih rogova, usitnjeni plovućac, mramor i različite ljekovite biljke.⁸⁸ Dokazana je i prisutnost bojila za kosu kod Grkinja.⁸⁹ Prostitutke *hetere* kosu su bojile u žuto šafranom.⁹⁰ Također nije im bila nepoznanica nekakva verzija današnje depilacije toplom smolom te uporaba različitih mirisa.⁹¹ Svečanost *Kallyntyria* imao je poseban značaj za razvoj Grčke kozmetologije.⁹² Naime, svake godine u svibnju u staroj Ateni prilikom održavanja *Kallyntyria* Atenjani su se posebno uređivali, a imali su običaj tada uljepšavati i kip svoje zaštitnice, božice Atene.⁹³

⁸⁰ CHAUDHRI & JAIN 2009: 165.

⁸¹ ČAJKOVEC 2000: 13; VIDALE et al. 2012: 41.

⁸² ČAJKOVEC 2000: 13.

⁸³ HIPPOC. *Aer*; VII: 85-89, VIII: 93-95, IX: 97

⁸⁴ HIPPOC. *Aer*.; ČAJKOVEC 2000: 13.

⁸⁵ VIDALE et al. 2012: 40.

⁸⁶ ČAJKOVEC 2000: 14.

⁸⁷ ČAJKOVEC 2000: 14.

⁸⁸ ČAJKOVEC 2000: 14.

⁸⁹ ČAJKOVEC 2000: 14.

⁹⁰ ČAJKOVEC 2000: 14.

⁹¹ ČAJKOVEC 2000: 14.

⁹² ČAJKOVEC 2000: 14.

⁹³ ČAJKOVEC 2000: 14.

U starom Rimu kozmetika svoj procvat doživljava za vrijeme careva kada u Rim dolazi mnoštvo grčkih liječnika, filozofa i enciklopedista.⁹⁴ Tada nastaju i prve znanstvene rasprave o kozmetici, a pisali su ih liječnik *Dioskurid* (napisao je udžbenik farmakologije s propisima za kozmetiku oko 50. godine), enciklopedist *Celsus* (napisao je djelo „*De medicina*“ u 8 knjiga također oko 50. godine; u 6. knjizi pronalazimo savjete za kozmetičke probleme kod ispadanja kose, kako riješiti problem s aknama i pjegama), kirurg *Trifon* koji je otkrio sredstva za bojanje ožiljaka te *Galen*.⁹⁵ *Galen* (129. do 200. godine) u svojim djelima opisuje iskustva starijih autora (Teofrasta, Heraklita, Asklepijada, Arhigena i Hipokrata koji predstavlja najistaknutiji izvor njegovih inspiracija), što je posebice vidljivo u prvoj knjizi „*On The Natural Faculties*“ gdje se uvelike oslanja na zaključke istih pri vlastitim objašnjenjima pojedinih medicinskih i kozmetičkih preparata.⁹⁶ Pripisuje mu se i izum kreme za hlađenje koju on naziva „*ceratum refrigerans*“, a koja se izrađivala od bademovog ulja, ružine vode i pčelinjeg voska, iako većina smatra da je taj pripravak još ranije poznao i Hipokrat.⁹⁷ Ujedno, kod njega nailazimo na spomen depilatora „*psilotra*“ čije otkriće dugujemo *Arhigenu*, a koji prema navodima tog istog Arhigena uništava korijen dlake.⁹⁸ Mirise su izrađivali na bazi perunike (*Iris illyrica*) i drugih mirisnih biljki.⁹⁹ Kod Rimljana prisutna je i uporaba rumenila za lice, tekućih pudera, trakica (lat. *emplastrum*; flaster) za uklanjanje dlačica koje su se izrađivale od smole i kolofonija te boje za kosu koje su rabili i muškarci i žene.¹⁰⁰ U Marcialovim spisima iz 3. stoljeća možemo primijetiti prisutnost upravo navedenog jer se u pojedinim dijelovima izruguje ostarjelim muškarcima tamne kose.¹⁰¹ Najpoznatija boja za kosu koje su tamnokose Rimljanke običavale koristiti upravo je *lizimahija* kojom se postizala svjetlija boja kose.¹⁰² Naziv je stekla prema otkrivaču *Lizimahu* (*Lysimachus*), tadašnjem vojskovođi Aleksandra Velikog, a botaničari kasnije otkrivaju da se radi o biljci *Lythrum salicaria* L.¹⁰³ Za postizanje tamne boje kose rabili su *Hypericon* ili *Corisson* (iz *Hypericon perforatum* L.) i *Polemonium coeruleum* L., a sijedu kosu obično su češljali olovnom češljem prethodno namočenim u vinski ocat.¹⁰⁴ To je preteča kasnijoj

⁹⁴ ČAJKOVEC 2000: 14.

⁹⁵ ČAJKOVEC 2000: 14.

⁹⁶ GAL. *Nat. Fac.* II, III, VI, XI, XII, XIII, XIV, XV, XVI, XVII.

⁹⁷ GAL. *Nat. Fac.* I.

⁹⁸ GAL. *Comp. med. sec. locos*, XII: 453; PLIN. *Nat.*, XX: 89-93.

⁹⁹ ČAJKOVEC, 2000: 14

¹⁰⁰ ČAJKOVEC, 2000: 14

¹⁰¹ MART. *Epigr.* VI:57, XIV: 36.

¹⁰² ČAJKOVEC 2000: 14.

¹⁰³ ČAJKOVEC 2000: 14.

¹⁰⁴ ČAJKOVEC 2000: 15.

primjeni olovo-acetata za obnovu obojane kose.¹⁰⁵ Rimski liječnik i pisac *Quintus Serenus Sammonicus* u 3. stoljeću napisao je stihove o bojanju kose „*Carmen de tingendis capillis*“.¹⁰⁶ Ovidije je napisao stihove o kozmetici za lice „*De medicamine faciei*“, dok su drugi pjesnici tadašnjeg vremena poput Katula, Horacija, Tibula i Vergilija pisali o toaleti rimskih gospođa.¹⁰⁷ Saznajemo nadalje da se prije spavanja stavljala na lice maska „*Poppeana*“ prema Popeji, Neronovoj supruzi, koja se sastojala od kruha namočenog u mlijeko, a ujutro se lice pralo vodom ili emulzijom magaričina mlijeka i obične vode.¹⁰⁸ Kupanje je za rimski narod bilo obavezno, a u vodu se ubacivao miris jasmina ili posje.¹⁰⁹ Posve je opravdano reći da kod Rimljana pronalazimo tzv. kult kupanja. Muškarci su naime odlazili na javna kupališta gdje su se nalazili i maseri, frizeri te drugi stručnjaci za uljepšavanje i njegu, dok su se Rimljanke kupale u vlastitim bazenima, okružene istovremeno robinjama (*cosmatae*) koje su poznavale vještinu uljepšavanje i pomagale im prilikom relaksacije.¹¹⁰ Od proizvoda za čišćenje kože upotrebljavale su se masti, ulja i pudere.¹¹¹ Za posvjetljivanje kose upotrebljavale su dvije vrste alkalnih sapuna, čije propise za pripremu propisuje Plinije Stariji.¹¹² Izrađivala su se i kozmetička i ljekovita sredstva, tzv. *unguentarii*, a prodavali su ih trgovci mastima ili *seplasiarii*, čiji naziv potječe od *Seplasia*, ulice u Kapui, glavnom gradu Kampanije gdje su se obično prodavala takva sredstva.¹¹³ Sudeći prema Čajkovec, oko 80. g. po Kr. u Rimu se proizvodi više od 600 vrsti kozmetičkih preparata.¹¹⁴ Obuhvaćala su šminku, boje za kosu, kreme, ulja, masti, mirise, kupke te paste za piling.¹¹⁵ Autorica Olson u svom djelu *Cosmetics in Roman Antiquity: Substance, Remedy, Poison* detaljno objašnjava 'fenomen' kozmetike prisutan kod starih Rimljana. Naime, pozivajući se na starije autore, ona tvrdi da uporaba i prestiž kozmetike prelaze ekonomske granice, nastojeći pritom istaknuti da pri korištenju iste nije bilo nužno pripadati bogatoj klasi.¹¹⁶ Činjenicu da se većina rimskih recepata vezivala uz savjete za proljepšavanje kože dodatno je potvrđivala uporaba iste, što nas zapravo vodi u

¹⁰⁵ ČAJKOVEC 2000: 15.

¹⁰⁶ ČAJKOVEC 2000:15.

¹⁰⁷ CATTUL. *Carm.*: 25, 51, 63; HOR. *Sat.* I:2, II:2; TIB. *Eleg.* I:2, II:2; VERG. *Aen.* II:402, VII:655; JUV. VI: 462-463, ČAJKOVEC 2000: 15.

¹⁰⁸ ČAJKOVEC 2000: 15; *Quora* s.v. „What was the beauty standards of Ancient Rome like?“. [<https://www.quora.com/What-were-the-beauty-standards-of-ancient-Rome-like>], 14.09.2017.

¹⁰⁹ ČAJKOVEC 2000: 15.

¹¹⁰ ČAJKOVEC 2000: 15.

¹¹¹ ČAJKOVEC 2000: 15; SQUILLACE 2010: 214.

¹¹² PLIN. *Nat.* I, II.98, III, XV.8, XX.78.

¹¹³ ČAJKOVEC 2000: 16.

¹¹⁴ ČAJKOVEC 2000: 16.

¹¹⁵ ČAJKOVEC 2000: 16.

¹¹⁶ OLSON 2009: 291.

'začarani krug'. Naime, kozmetika se neovisno o otrovnim svojstvima rabila svakodnevno te je sukladno tomu zahtijevala upravo primjenu takvih recepata koji zaštitili kožu.¹¹⁷ Štoviše, ovakvu vrstu marketinškog trika i danas susrećemo. Upravo Plinije Stariji u svojoj *Historia Naturalis* navodi mnoštvo primjera problematične kože za čije se zacjeljivanje rabilo kozmetičke preparate.¹¹⁸ Celsus također spominje neke od sastojaka čija mješavina pomaže u proljepšavanju kože, primjerice med u kombinaciji sa žući ili lećama.¹¹⁹ Važno je napomenuti kako upravo kod Rimljana nailazimo na i danas sveprisutnu rutinu skidanja šminke prethodno spavanju.¹²⁰ Tako rimski pjesnik Juvenal navodi uporabu već spomenute maske *Poppaena* te masku od kruha.¹²¹ Lice su čistili pilingom od soli, žitarica i voska te ječma, jaja i meda (*caccilia*).¹²² Također su imali tretmane za uklanjanje tetovaža najcjenjenije među nekadašnjim robovima, a koji danas još uvijek potražuje vještinu i nauku.¹²³ Još je jedna od izrazito zanimljivih činjenica spadala u rimski pojam uljepšavanja, naime, riječ je o depilaciji kao pripremnog stadiju prije seksualnog odnosa mladih djevojaka.¹²⁴ O tome piše i Marcijal kada ismijava starije žene koje su prakticirale depilaciju.¹²⁵ Ako je suditi prema izvorima, uporaba kozmetike, možda usko povezana s njezinim negativnim konotacijama, kod muškaraca u Rimu izazivala je odbojnost.¹²⁶ Ovidije je primjerice savjetovao žene da se ne šminkaju prije nego pronađu ljubav svog života ne bi li prethodno upropastile svoje tijelo kozmetikom.¹²⁷ Zanimljiva je činjenica da su Rimljani običavali bojati obrve spajajući ih ih iznad nosa čime bi vizualno postigli efekt samo jedne.¹²⁸ Boje za lice i tijelo nisu bile nepoznanica ni za Rimljane. Naime, zlatnom bojom ukrašavalo se tijelo i to najčešće bradavice.¹²⁹ *Glastum* ili plava boja preuzela se navodno od autohtonih Britanaca koji podjednako tako rabili i kanu.¹³⁰

U Iranskom pak svijetu kozmetika pati od nedostataka čiji temeljni uzrok, razmatra autorica Farmanfarmaian, leži u činjenici da takav predmet obično smatramo neozbiljnim u

¹¹⁷ OLSON 2009: 297.

¹¹⁸ PLIN. *HN* XXX.28-30, XXVIII: 109; *OV. Med.* V.16., VI.1, 67-68, 73-74; OLSON 2008: 64.

¹¹⁹ CELSUS. *Medic.* V:16

¹²⁰ OLSON 2009: 302.

¹²¹ JUL. VI.462-463.

¹²² STEWART 2007: 109, 58, 59.

¹²³ STEWART 2007: 59.

¹²⁴ OLSON 2009: 302.

¹²⁵ MART XII. XXXII.21-22, X.90.

¹²⁶ OLSON 2009: 304.

¹²⁷ *Ov. Ars am.* III: 217-218; OLSON 2009: 304.

¹²⁸ OLSON 2008: 62-63.

¹²⁹ JUV. VI:123; YSABEL & ORIZAGA 2013: 78.

¹³⁰ YSABEL & ORIZAGA 2013: 78.

svijetu istraživanja.¹³¹ Osim što takvo istraživanje otkriva način na koji određeni modni ukusi ili kanoni ljepote evoluiraju nego, štoviše, odaje dodatne informacije o trgovačkim vezama i međukulturalnim utjecajima.¹³² Shodno tomu, povijest trgovačkih odnosa pomaže nam riješiti neke nedokučive probleme u povijesti kozmetike. U članku Farmanfarmaian koja svoje istraživanje temelji na iranskom konceptu *haft qalam arayish* ili sedam predmeta kozmetike, razmatra se povijesni koncept kozmetike popraćen njezinom evolucijom u antici te važnošću mode mediteranskog svijeta za onaj predislamski u Iranu.¹³³ *Half qalam arayish*, također poznat i kao *hafvand* ili poznatije *har haft* (svih sedam) tradicionalno se odnosi na sedam predmeta koji čine potpunu kozmetičku opremu za žene.¹³⁴ Izraz se još uvijek koristi u figurativnom smislu predstavljajući na sarkastičan način ideju za žene koje su u potpunosti, ako ne i pretjerano našminkane.¹³⁵ S obzirom da je izraz stekao popularnost svojom sarkastičnom notom, počeo je gubiti temeljni smisao, naime, sedam predmeta poželjnih za uljepšavanje udanih žena, s obzirom da je neudanim djevojkama bila zabranjena uporaba istih.¹³⁶ Broj sedam oduvijek je imao simboličnu i ritualnu vrijednost. U ovom slučaju sedam je uistinu označavalo sedam posebnih predmeta iako je katkada jedan predmet mogao biti izostavljen ili dodan u skladu s modnim promjenama.¹³⁷ Klasifikacija je stoga nekada sadržavala i parfeme, ali češće su oni bili izdvojeni na popisu sami za sebe.¹³⁸ Za najmanje šest od sedam predmeta *haft qalam arayish*, s mogućnošću iznimke *zarak*, pronalazi se spomen u rano islamskim izvorima, indicirajući na taj način ideju da su se možda koristili i davno prije nego smo ih počeli svrstavati pod popis ovih sedam u pisanim izvorima.¹³⁹ Oni su ujedno predmeti koji su evidentni na portretima Qajar razdoblja.¹⁴⁰ Dokumentirane detalje pojedinih predmeta poput *surmah* već su donijeli Avicenna i Biruni stoljeće prije nego je *Samak-i Ayyar* napisan.¹⁴¹ Prema *Burhan-i Qati*, enciklopediji perzijskog jezika sastavljenoj u Indiji te ujedno najopsežnijoj i najčešće citiranom izvoru, sedam predmeta kozmetike sastojalo se od *surmah* (kajala), *nigar* (kana), *safidab* („bijela voda“, kozmetika za

¹³¹ FARMANFARMAIAN 2000: 285.

¹³² FARMANFARMAIAN 2000: 285.

¹³³ FARMANFARMAIAN 2000: 285.

¹³⁴ FARMANFARMAIAN 2000: 285.

¹³⁵ FARMANFARMAIAN 2000: 285.

¹³⁶ FARMANFARMAIAN 2000: 285.

¹³⁷ FARMANFARMAIAN 2000: 285.

¹³⁸ FARMANFARMAIAN 2000: 285.

¹³⁹ FARMANFARMAIAN 2000: 286.

¹⁴⁰ FARMANFARMAIAN 2000: 286; *Encyclopaedia Britannica*. s.v. „Qajar dinastija“. [<https://www.britannica.com/topic/Qajar-dynasty>], 30.08.2017; VIDALE et al. 2012: 41.

¹⁴¹ BOSWORTH 1968; ĀRĀYISH 2000: 286.

posvjetljivanje lica), *ghazar* (poznatiji kao *surkhab* ili *surkhi*, crvena voda ili ruž), *wasma* (tanka olovka za oči, najčešće rabljena za isticanje obrva, ali katkada i za konturiranje očiju), *zarak* (zlatne šljokice ili prašina koja se koristila za lice ili kosu) i *kahl* (točkice, madeži).¹⁴² U nekim dijelovima *ghaliya* ili miris se rabio umjesto *zarak*.¹⁴³

Gotovo tri stoljeća, od 900. do 600. g. pr. Kr. Asirija je bila glavna sila Starog Istoka, držeći u svojim rukama najveće carstvo tada viđeno na svijetu.¹⁴⁴ Gomilajući bogatstvo putem ratova i oporezivanja, asirski kraljevi gradili su gradove, palače, hramove i javne tvorevine kao simbol svoje moći.¹⁴⁵ Napušteni spomenici i pisani zapisi svjedoče o patrijarhalnom društvu u kojemu politika, vojska, vanjski odnosi, religija i trgovina primarno pripadaju muškarcima.¹⁴⁶ Sudeći po tome dobro smo informirani o tim kraljevima i njihovim vladavinama, no ženska strana života ostaje prikrivena tamom.¹⁴⁷ Asirska ideologija prožima većinu tekstualnih materijala i nastoji podvesti individualne osobnosti muškaraca i žena pod određene uloge koje su kreirane za njih.¹⁴⁸ S nekoliko iznimaka, žene kraljevskog domaćinstva javljaju se u službenim zapisima samo periferno.¹⁴⁹ Ne samo da s pravom možemo negirati bilo kakav pristup ženama kao pojedincima, nego je čak i njihove određene uloge teško razjasniti. Uzmemo li obzir upravo navedeno doista je teško navesti konkretne primjere uporabe kozmetike asirskih žena uopće. Međutim, nekolicina dokaza pronađena u grobovima donekle istaknuti kraljevskih pripadnica ipak svjedoči u prilog njezinoj barem oskudnoj pripadnosti. Naime, kozmetičku kutijicu s poklopcem pronalazimo u grobu II Tašmetum-šarrat u Nirmudu s motivom škorpiona, često prisutnog na službenim i privatnim predmetima u ženskim prostorijama palača.¹⁵⁰ Simbol se obično povezuje s božicom Išara koja predstavlja Ištar u njezinom udanom stanju.¹⁵¹ Bogati sadržaj kraljevskih grobova u Nirmudu pokazuje kako su supružnici posjedovali niz zlatnog nakita, fino obrađenog tekstila i mnoštvo drugih predmeta.¹⁵²

¹⁴² FARMANFARMAIAN, 2000: 286; VIDALE et al. 2012: 38.

¹⁴³ FARMANFARMAIAN 2000: 286.

¹⁴⁴ MELVILLE 2004: 37.

¹⁴⁵ MELVILLE 2004: 37.

¹⁴⁶ MELVILLE 2004: 37.

¹⁴⁷ MELVILLE, 2004: 37.

¹⁴⁸ MELVILLE 2004: 37.

¹⁴⁹ MELVILLE 2004: 37.

¹⁵⁰ MELVILLE 2004: 50.

¹⁵¹ MELVILLE 2004: 51.

¹⁵² MELVILLE 2004: 50.

3. ANTIČKI IZVORI O LJEPOTI

Osvrnemo li se na bilo koji period ljudske povijesti uočiti ćemo kako gotovo svaki od njih fizičku prisutnost kozmetike prikazuje u svojim pisanim ili slikovnim zapisima. Što su o kozmetici svoga vremena, ali i onog prijašnjeg te podjednako značajnog za njih pisali antički izvori saznati ćemo u ovom poglavlju.

Recimo, prema navodima istaknutog rimskog liječnika Galena, Kleopatra je napisala zbirku recepata u kojemu su se nalazili propisi za uljepšavanje i njegu lica, bojanje kose, protiv ispadanja kose i uklanjanja peruti.¹⁵³ Zbirka datira od 69. do 30. god. pr. Kr.¹⁵⁴ Opus grčke kozmetike, kao što je već napomenuto čuvamo od tadašnjeg liječnika Hipokrata (460. do 377. godine prije Krista) u djelu „*Corpus Hippocraticum*.”¹⁵⁵ Ilijada i Odiseja s datiranjem od oko 1000. god. pr. Kr. također spominju uporabu mirisnih ulja nakon kupanja.¹⁵⁶ Tako primjerice usnulu Penelopu božica Atena premazuje ambrozijevim uljem, dok se Odisej u zemlji Feačana poslije kupanja premazuje uljem.¹⁵⁷ Grčki filozof Teofrast (370.-285. godine prije Krista) još je jedan od pobornika grčke kozmetologije. Opisao je naime 500 biljaka koje se mogu primijeniti prilikom liječenja, bojanja i mirisanja te detaljno obradio i izradu te fiksiranje mirisa pomoću određenih ulja.¹⁵⁸ Među autorima znanstvenih rasprava o kozmetici u Rimu istaknuli su se spomenuti autor udžbenika farmakologije Dioskurid, Celsus, Trifon te Galen.¹⁵⁹ Marcial je također spominjao prisutnost kozmetike u svojim djelima iz 3. stoljeća.¹⁶⁰ Rimski liječnik Quintus Serenus Sammonicus još je jedan od antičkih izvora o kozmetici sa svojim stihovima o kosi; „*Carmen de tingendis capillis*“.¹⁶¹ Ovidije je (43. godine do 18. godine) također pjesnički izražavao stavove o kozmetici za lice u „*De medicamine faciei*“¹⁶², dok su drugi pjesnici i pisci tadašnjeg vremena (pr. Katul¹⁶³, Horacije,

¹⁵³ GAL. *Nat. Fac.* I; GAL. *Comp. med.* XII.403-405, XII.432-434, XII.492-493.

¹⁵⁴ ČAJKOVEC 2000: 12.

¹⁵⁵ HIPPOC. *Aer.*; VII.85-89, VIII.93-95, IX.97; ČAJKOVEC, 2000: 13.

¹⁵⁶ ČAJKOVEC 2000: 14

¹⁵⁷ HOM. *Il.* XIV.170-171.; HOM. *Od.* XVIII.192-193.

¹⁵⁸ THEOPHR. *Caus. pl.* I.88-89, IV.2-5, 5-6, 300-303, 344-345.

¹⁵⁹ GAL. *De naturalibus facultatibus*; DIOSC. *De Materia Medica*; CEL. *Med.* VII.3; TRIFON (spomen u PRIORESCHI 1998: 285); ČAJKOVEC 2000: 14.

¹⁶⁰ ČAJKOVEC 2000: 14.

¹⁶¹ Q.S. SAMMONICUS, *Carmen de tingendis capillis*; ČAJKOVEC 2000: 15.

¹⁶² OVID. *De medicamine faciei*

¹⁶³ CATULL. *Carmina*; HOR. *Satyrarum libri*; TIB. *Elegiae*, VERG. *Aeneid*.

Tibul, Vergilije, Petronije) pisali o toaleti rimskih gospođa.¹⁶⁴ Plinije Stariji izvor je koji svjedoči posvjetljivanju kosu pomoću već spomenutih dvaju vrsta alkalnih sapuna.¹⁶⁵ Iz Lucinijeve satire doznajemo detalje o kozmetičkim preparatima za kosu te priboru za češljanje i uljepšavanje frizure, a prvo sistematsko kozmetičko djelo pripada Kritonu, liječniku cara Trajana u 1. stoljeću.¹⁶⁶ Te knjige su izgubljene, a njihov sadržaj iscrpno je opisao Galen.¹⁶⁷ Na taj način doznajemo da se u prvoj knjizi opisuju sredstva za očuvanje kose, pojačavanje rasta i bojanje te sredstva koja su služila premašćivanju kose.¹⁶⁸ Ujedno, opisana su i sredstva za uklanjanje bora, šminka za lice, boje za obrve i oči te sredstva za njegu zubi i usne šupljine, zajedno s onima koje služe uklanjanju neugodnog zadaha.¹⁶⁹ Druga knjiga opisuje sredstva za čišćenje kože vrata, očuvanje glatke kože ruku, ožiljaka i mrlja na koži te masti koje su suzbijale znojenje pazuha.¹⁷⁰ Opisana su i ulja koja se izrađuju iz badema, datulja, oraha, mirte, sezama, lovora i ruže uz dodatak meda i drugih tvari te mirisna sredstva za tijelo, odjeću i prostorije, kao i neke specifičnosti depilatora.¹⁷¹ Treća knjiga sadržavala je naputke za liječenje bolesti kože (akne, čirevi, osip na glavi, perutanje kože), za liječenje nakon uboda insekata, uklanjanje pjega od sunca te one za postizanje mekše kože.¹⁷² Četvrta se bavila pak sredstvima za liječenje ožiljaka, lišajeva, svraba, bradavica, žuljeva i slično. Iako Galen u svom opisu navodi gotovo sva poglavlja Kritonovih knjiga, on neka od njih nastoji izbjeći, tvrdeći da mu je neugodno „potanko ih navoditi“.¹⁷³ To su primjerice dijelovi koji se dotiču sredstava za povećanje bradavica u djevojaka, povećanje testisa u dječaka ili pripravci koji usporavaju rast stidnih dlačica.¹⁷⁴ Njemu svakako dugujemo zaslugu da su kasnije medicinske knjige o patologiji i liječenju bolesti uključivale i dijelove o kozmetici, u začetku pod latinskim nazivom „ornatus“ i „decoratio“.¹⁷⁵ Egipatske masti opisali su i Teofrast i Plinije. Teofrast je tvrdio da su se masti radile od nekoliko sastojaka, uključujući cimet i miru, dok je Plinije pak za sastojak odabirao dunju.¹⁷⁶

¹⁶⁴ ČAJKOVEC 2000: 15.

¹⁶⁵ PLIN. *Nat.* I, II.98, III, XV.8, XX.78.

¹⁶⁶ ČAJKOVEC 2000: 16.

¹⁶⁷ GAL. *Comp. med. sec. locos* XII.434; ČAJKOVEC 2000: 16.

¹⁶⁸ GAL. *Comp. med. sec. Locos* XII.446-449; ČAJKOVEC 2000: 16.

¹⁶⁹ GAL. *Comp. med. sec. locos* XII.446-449; ČAJKOVEC 2000: 16.

¹⁷⁰ GAL. *Comp. med. sec. locos* XII.446-449; ČAJKOVEC 2000: 16.

¹⁷¹ GAL. *Comp. med. sec. locos* XII.446-449; ČAJKOVEC 2000: 16.

¹⁷² GAL. *Comp. med. sec. locos* XII.446-449; ČAJKOVEC 2000: 16.

¹⁷³ GAL. *Nat. Fac.* XII: 446

¹⁷⁴ ČAJKOVEC 2000: 16.

¹⁷⁵ ČAJKOVEC 2000: 16.

¹⁷⁶ LUCAS 1930: 45.

U rano islamskim izvorima, kao što smo naveli već pronađeni su zapisi za najmanje šest od sedam predmeta *haft qalam arayish*.¹⁷⁷ Ti su predmeti kako Farmanfarmaian tvrdi prisutni i na portretima Qajar perioda.¹⁷⁸ Detalje predmeta poput *surmah* ispisali su Avicenna i Biruni, dok u istaknutoj enciklopediji *Burhan-i Qati* možemo pronaći popis svih sedam.¹⁷⁹ Sastav neosporivog egipatskog sredstva, kajala, opisalo je nekoliko autora, primjerice A. Wiedermann rabeći analizu Fishera, zatim A. Florence and B. Loret također oslanjajući se na Fishera, J. Bartoux koji ispituje različite primjerke za koje smatra da bi mogli biti kajal te A. Lucas koji pak svoja otkrića o istraživanju različitih primjeraka objavljuje djelu *Ancient Egyptian Materials*.¹⁸⁰

¹⁷⁷ FARMANFARMAIAN 2000:286.

¹⁷⁸ FARMANFARMAIAN 2000:286.

¹⁷⁹ FARMANFARMAIAN 2000:286.

¹⁸⁰ LUCAS 1930: 42-43; VIDALE et al. 2012: 40.

4. VRSTE KOZMETIČKIH SREDSTAVA

Pojam *cosmetae* prvotno je označavala rimske robove koji su muškarce i žene kupali u mirisnim tekućinama, no s vremenom on dobiva posve novo značenje.¹⁸¹ Tako danas pod pojmom *kozmetika* (lat. *ars cosmetica, ornatus*) podrazumijevamo skup djelatnosti kojima je glavni cilj istaknuti ljepotu pojedinca. Kozmetologija je pak kreativna znanost koja objedinjuje te djelatnosti. Želimo li pojam pobliže definirati, kozmetiku bismo opisali kao djelatnost koji u sebi obuhvaća tehniku njege, zaštite, čišćenja, mirisanja i uljepšavanja svih dijelova ljudskog tijela s namjerom da se istaknu fizičke prednosti na pojedincu te takvima što duže održe. Istovremeno nastoji pronaći način na koji kozmetička sredstva mogu prikriti fizičke mane koje kod pojedinaca narušavaju estetski izgled, ublažiti ih ili posve otkloniti. Ono što se rijetko pridodaje kozmetologiji, a uistinu treba imati svoj značaj jest neprestani rad na kompletnosti pojedinca, bilo fizički ili duševno/emocionalno, jer upravo estetski nesklad prisutan kod čovjeka može biti temeljnim razlogom njegova duševnog nezadovoljstva. Stručnjake koji se bave kozmetikom nazivamo kozmetičarima. Razvijajući se kao znanost kozmetologija je definirala pojedine vrste kozmetičkih sredstava čije funkcije uvelike variraju, a kao takve ih pratimo još od najstarijih vremena. Štoviše, neke od njih i dan danas označavamo antičkim ekvivalentima ne bi li se dodatno naglasila njihova važnost te ojačala marketinška podloga.

4.1. Kajal

Pod pojmom **kajal** podrazumijevamo tamni puder sačinjen od smrvljenog kemijskog elementa antimona, spaljenih badema, olova, oksidiranog bakra, okera, pepela, malakita, krizokola (plavo-zelene bakrene rude) ili bilo koje kombinacije toga.¹⁸² Obično se nanosio malenim kistom.¹⁸³ Gornji i donji kapak oslikavao se linijom koja se produžavala do sve do bočne strana lica kako bi se ostvario „bademasti“ efekt.¹⁸⁴ Smatralo se kako kajal na očima može poboljšati vid i smanjiti očnu infekciju s obzirom da njegova aplikacija na očnim

¹⁸¹ CHAUDHRI & JAIN 2009: 164.

¹⁸² CHAUDHRI & JAIN 2009: 164., VIDALE et al. 2012: 38.

¹⁸³ CHAUDHRI & JAIN 2009: 164; STOL 1985: 55; WARHEIT 2008: 313, kat. br. 307, Abb. 229; STOL 2016: 47.

¹⁸⁴ CHAUDHRI & JAIN 2009: 164.

kapcima odbija sunčevo blještavilo.¹⁸⁵ Osim toga, imao je i svojevrstu religioznu te simboličku svrhu.¹⁸⁶ Uporaba kajala ima dugu povijest u Hindu kulturi.¹⁸⁷ Korištenje tog njima tradicionalnog pripravka na djeci i odraslima smatralo se da doprinosi zdravlju, iako se u Sjedinjenim Američkim Državama povezivalo s trovanjem te stoga bilo zabranjeno.¹⁸⁸ Nazivan je još i čađom zbog taloga neizgorenih ostataka goriva uglavnom sastavljenog od amorfnog ugljika.¹⁸⁹ E. W. Lane tvrdi da se uobičajeni egipatski kajal sastojao od crnog čađavog dima koji su dobivali paljenjem jeftine verzije tamjana ili ljuski badema specijalne kvalitete zbog navodnog ljekovitog svojstvo koje u sebi zadržavaju.¹⁹⁰ Osim ugljena, sadržavao je i mnoštvo drugih sastojaka, ali među njima nema spomena spoja argana.¹⁹¹ Lucas u svom djelu *Cosmetics, Perfumes and Incense in Ancient Egypt* također preispituje analizu sastojaka drevnog egipatskog kajala obrađenu od strane J. Bartoux. Naime, on tvrdi da su analiza i rezultati proizašli iz nje posve korektni, no primjerci koje je prilikom analize istraživao Bartoux nije moguće uopće svrstati među one koji su se rabili za oslikavanje očiju.¹⁹² Bartoux je također nastojao dokazati da su se neki od pripravaka sastojali od bitumena natopljenog aromatičnim mirisima.¹⁹³ Osim što bitumen nikako nije mogao pružiti kestenjasto-smeđu boju pripravka te činjenice da se bitumen nikako nije mogao rabiti u takve svrhe, nepojmljiva je i ideja odvojenih aromatičnih mirisa koji bi natapali ostatak pripravka za Egipćane tadašnjeg vremena.¹⁹⁴ S obzirom da je za dobivanje takvih mirisa bilo nužno znanje destiliranja koje nije otkriveno sve do kasnijih vremena, nikako nije moguće da su se Egipćani time koristili.¹⁹⁵ Sljedeći od pripravaka koje je Lucas razmatrao bio je ružičaste boje i sastojao se od mješavine soli i natrijeva sulfata, međutim upitno je se li takav sastav uopće mogao koristiti u kozmetičke svrhe, pogotovo za oslikavanje očiju.¹⁹⁶ Uporaba kajala (lat. *stibium*) prisutna je i kod Rimljana.¹⁹⁷ Naime, tradicija iscrtavanja kapaka te bojanja trepavica bila je sudeći prema Gibsonu rutina koju osuđuje antikozičička tradicija.¹⁹⁸ Imao je svojstvo

¹⁸⁵ STOL 1989: 165; CHAUDHRI & JAIN 2009: 164; MORGAN 2011: 6.

¹⁸⁶ SHAW & NICHOLSON 1995: 72.

¹⁸⁷ CHAUDHRI & JAIN 2009: 166.

¹⁸⁸ CHAUDHRI & JAIN 2009: 166.

¹⁸⁹ CHAUDHRI & JAIN 2009: 166.

¹⁹⁰ LANE 1908: 37; LUCAS 1930: 42.

¹⁹¹ LUCAS 1930: 42.

¹⁹² LUCAS 1930: 42.

¹⁹³ BARTHOUX: 1926: 251-256; LUCAS 1930: 42.

¹⁹⁴ BARTHOUX: 1926: 251-256; LUCAS 1930: 43.

¹⁹⁵ LUCAS 1930: 43.

¹⁹⁶ FLORENCE, LORET: 1895: 153-164; LUCAS 1930: 43.

¹⁹⁷ STEWART 2007: 59; OLSON 2008: 61-63.

¹⁹⁸ GIBSON 2003: 13; OLSON 2009: 298.

isticanja očiju te je upravo zbog toga nosio i naziv *platyophthalmon*.¹⁹⁹ *Calliblepharum* još je jedno od sredstava gotovo identične funkcije kao kajal, a izrađivao se od pepela rožnjaka.²⁰⁰ Iako se smatralo da korištenje tradicionalnog pripravka *kajala* na djeci i odraslima doprinosi zdravlju, u Sjedinjenim Američkim Državama povezivalo s trovanjem te stoga bilo zabranjeno.²⁰¹ Vosak i masne tvari pojavljuju se u nekoliko primjeraka, no iako su u suštini služili u kozmetičke svrhe vjerojatno nisu bile namijenjene oslikavanju očiju.²⁰²

4.2. Smola

Smola, katkada i aromatična, se pojavljuje u nekoliko slučajeva, ali podjednako tako malo je vjerojatnosti da se rabila za područje očiju s obzirom da svi dotada analizirani pripravci kajala nisu sadržavali smolu.²⁰³ Iako se smola učestalo pronalazila u grobovima, posebice onima ranijeg datuma, u blizini ili usko vezana uz materijale za oslikavanje očiju; malahit i galicu, još uvijek nema dokaza za što se ona mogla rabiti.²⁰⁴ Međutim, pri izradi masti i ulja imamo golemi broj dokaza koji otkrivaju prisutnost iste. Nekoliko od njih kriju egipatskih zapisi i grobnice koji idu u prilog Teofrastovoj konstataciji da egipatska mast sadrži miru²⁰⁵ te Plinijevoj da smola, terpentinska smola, mira i galbanum čine sastojke masti Mendesa.²⁰⁶ Prema svemu sudeći, rabila prilikom mumificiranja kao lak ili cementirajući materijal te za perle i druge osobne ukrase također. Međutim, posebna je uporaba smole karakteristična za pokope period prije mumificiranja.²⁰⁷ Bilo ih je nekoliko vrsta, uglavnom zagasito smeđe boje iznutra te svjetlije izvana, trošna i znatno izoštrena kada napukne, iako je katkada znala biti crveno-smeđe ili crveno-žute boje izgledom nalik na kolofonij.²⁰⁸ Kolofonij (lat. *colophonia*, prema grč. *Κολοφωνία* [*ρότινη*]: kolofonska smola) je tamnožuta do svijetlosmeđa, translucetna čvrsta tvar koja preostaje pošto se destilacijom uklone hlapljivi sastojci iz smoline izlučine nekih vrsta bora.²⁰⁹ Lucas radi kemijska istraživanju na ovim

¹⁹⁹ PLIN. *HN* 33.102:

²⁰⁰ PLIN. *HN* XXI:123, XXXV:194.

²⁰¹ CHAUDHRI & JAIN 2009: 166.

²⁰² LUCAS 1930: 43.

²⁰³ LUCAS 1930: 43.

²⁰⁴ LUCAS 1930: 43.

²⁰⁵ THEOPHR. *Hist. pl.* II: 341; LUCAS 1930: 46.

²⁰⁶ PLIN. *HN* XXXIII: 33, 34; LUCAS 1930: 46.

²⁰⁷ LUCAS 1930: 52.

²⁰⁸ LUCAS 1930: 53.

²⁰⁹ LUCAS 1930: 53.

materijalima, no njihov botanički izvor još uvijek nije identificiran.²¹⁰ Neki od uzroka doista jesu smola koja upućuje na podrijetlo od crnogoričnog stabla iz Azije.²¹¹

4.3. Crveni oker i masti za usne

Za usne, obraze i nokte miješala se vodom glina zvana **crveni oker** ili katkada crvena kreda, latinskim nazivom *rubrica*.²¹² 3500. godine prije Krista počinju se rabiti i **masti za usne**.²¹³ Iako su u pravilu ulja i masti često spominjana u zapisima bila mirišljava (obično nije bilo opisa materijala ili definicije u koju svrhu se koristi), postoji i nekoliko iznimaka.²¹⁴ Dokazi iz grobnica postepeno su se akumulirali. Naime, masne tvari pronađene su u grobovima i one učestalo imaju jak miris, no vjerojatno ni u kojem primjeru miris nije onaj originalan niti se razumno može nazivati parfemom.²¹⁵ U svim slučajevima poznatim Lucasu sekundarni miris nastao kemijskim procesima prožimao je mast i često podsjećao na neugodan miris kokosova ulja, te u jednom primjeru valerične kiseline.²¹⁶ Vrlo malo uzoraka tih masnih tvari je bilo analizirano i nema sigurnog dokaza da je ijedan od uzoraka bio kozmetičke vrste, iako se u jednom primjeru to činilo vrlo vjerojatnim.²¹⁷ Katkada su se masne tvari sastojale uvelike od mješavine palmitinske i stearinske kiseline, čineći vjerojatno originalnu životinjsku mast dok se u nekim slučajevima sastojale samo od stearinske kiseline čime se pretpostavlja da je u nekom period to bilo ricinusovo ulje.²¹⁸ Četiri ispitana uzroka bila su pomiješana s krutim materijalom koji još uvijek nije identificiran no za kojega se u jednom primjeru nagađa da bi mogao biti balzam.²¹⁹ Prema Pliniju, rimski proizvođači parfema u njegovo vrijeme i najvjerojatnije egipatski također smatrali su da je smola dodana kozmetici popravljala miris parfema i čini se vrlo mogućim da je kruti materijal o kojemu je maloprije bilo riječi nije bio mirišljava smola koja je dodavala parfem masti nego smola bez

²¹⁰ LUCAS 1930: 53.

²¹¹ LUCAS 1930: 53.

²¹² PLAUT. *Mostell.* 275; HANNAH 2004; STEWART 2007:42-43; OLSON 2008: 61; CHAUDHRI & JAIN 2009: 164.

²¹³ SHAW & NICHOLSON 1995. 72; ČAJKOVEC 2000: 12.

²¹⁴ LUCAS 1930: 46.

²¹⁵ LUCAS 1930: 46.

²¹⁶ LUCAS 1930: 46.

²¹⁷ LUCAS 1930: 46.

²¹⁸ LUCAS 1930: 47.

²¹⁹ LUCAS 1930: 47.

mirisa koja se rabila kako bi popravila miris parfema zadobivenog iz drugog izvora.²²⁰ Nekoliko različitih uzoraka materijala, vrlo sličnih jedan drugome, iz različitih odjeljaka kozmetičke torbice nepoznatog datuma ispitane od strane W. Gowlanda dali su rezultate iz kojih je zaključio da se materijal sastojao od pčelinjeg voska pomiješanog s aromatičnom smolom i malim dijelom biljnog ulja.²²¹ Ujedno, nekoliko uzoraka materijala nepoznatog datuma za koje se smatralo da su parfemi ispitao je i L. Reutter dokazavši da se sastoje uglavnom od mješavine svih ili većine sastojaka; divuze, tamjana, mire, terpentinske smole, bitumen koji miriše na kanu, aromatično bilje pomiješano s palminim vino ili ekstraktom određenog voća i vinom od grejpa.²²² Analize su napravljene na vrlo malim količinama materijala i doneseni zaključci su precizni. Stoga, da je vrlo mala količina ostataka crnog materijala, vjerojatno bitumena koji sadrži sumpor, dobivena iz svakog uzorka nije uopće upitno, no dokaz da je to bitumen iz Judeje nažalost nije moguće izvesti.²²³ Takav talog nije rijedak u slučaju prirode ispitanih organskih tvari, posebice kada su stari tisućama godina. Da je bitumen dodavan parfemima u malenim količinama crni talog ne samo da ne jamči, nego je posve nevjerojatno.²²⁴ Potrebna je ujedno i točnost identificiranja mnoštva malenih sastojaka u jednoj mješavini, posebice u tako malenim količinama.²²⁵

4.4. Balzam Divuza

Balzam Divuza dobiven od stabla *Liquidamber orientalis* koji pripada redu *Hamamelideae*, autohton je na području Male Azije.²²⁶ To je mutna, viskozna tekućina sive boje s mirisom poput benzina koja u sebi sadržava cimetnu kiselinu.²²⁷ U jednom trenutku ime divuza dodjeljivalo se krutoj smoli dobivenoj iz *Styrax officinalis* koja donekle sličí benzinu.²²⁸ L. Reutter identificirao je divuzu među materijalima egipatskih mumija i u drevnoegipatskim parfemima nepoznatog datuma.²²⁹

²²⁰ PLIN. *Op. cit.* XIII: 2

²²¹ LUCAS 1930: 47.

²²² REUTTER 1914: 49-78; LUCAS 1930: 47.

²²³ LUCAS 1930: 47.

²²⁴ LUCAS 1930: 47.

²²⁵ LUCAS 1930: 47.

²²⁶ LUCAS 1930: 52.

²²⁷ LUCAS 1930: 52.

²²⁸ LUCAS 1930: 47.

²²⁹ LUCAS 1930: 47.

4.5. Kana

Osim crvenog okera, koristila se i **kana** kojom se bojalo nokte u narančastu ili žutu boju.²³⁰ Ona se značajno počela rabiti u Indiji od 4. ili 5. stoljeća²³¹, a njezina prisutnost vidljiva je već na mumiji datiranoj oko 1580. g. pr. Kr.²³² Služila je i kao sredstvo za bojanje kose, a posebice je imala veliku važnost za umjetnost *mehndi* (istočnjački način oslikavanja tijela kanom) koju karakterizira kompleksni crtež na rukama ili nogama prije Hindu svadbe.²³³ Kana se također koristila u nekim sjeverno afričkim kulturama.²³⁴ Afrički crteži kanom obično su bili deblji, dok su oni indijski bili kompleksni.²³⁵ Indija je u svojim ranijim danima bila poznata i po uporabi Itra, sredstva sličnog suvremenim mirisima, ali su bili nešto koncentriranijeg sadržaja.²³⁶ Radili su od različitog indijskog mirisnog cvijeća.²³⁷ Obično se rabio u vrijeme festivala i proslava.²³⁸ E. Naville tvrdi kako su nokti na rukama mumije iz 11. dinastije koju je osobno istražio bili obojani kanom²³⁹, dok G. Maspero za nokte Ramzesa II tvrdi da su premazani svijetlo žutim parfemom.²⁴⁰ Po pitanju ove konstatacije E. Smith okreće se tezi da su nokti djelovali tako upravo zbog materijala za balzamiranje, što je možda slučaj i s mumijom na koju se Naville referirao, a zasigurno se da potvrditi na noktima prstiju mumije Yuaa u muzeju u Kairu.²⁴¹ P. E. Newberry uočio je pak grančice kane prisutne i u ptolomejskom groblju Hawara.²⁴²

²³⁰ MOOREY 1994: 139; SHAW & NICHOLSON 1995: 72; CHAUDHRI & JAIN 2009: 164; MORGAN 2011: 5; STOL 2016: 48.

²³¹ CHAUDHRI & JAIN 2009: 165.

²³² ČAJKOVEC 2000: 12.

²³³ CHAUDHRI & JAIN 2009: 165.

²³⁴ CHAUDHRI & JAIN 2009: 166.

²³⁵ CHAUDHRI & JAIN 2009: 166.

²³⁶ CHAUDHRI & JAIN 2009: 166.

²³⁷ CHAUDHRI & JAIN 2009: 166.

²³⁸ CHAUDHRI & JAIN 2009: 166.

²³⁹ NAVILLE 1907: 44; LUCAS 1930: 46.

²⁴⁰ MASPERO 1903-1906: vol. V. 116; SMITH 1912: 60-61; LUCAS 1930: 46.

²⁴¹ LUCAS 1930: 46.

²⁴² NEWBERRY 1889: 50; LUCAS 1930: 46.

4.6. Ruž

U Japanu se **ruž** sačinjen od smrvljenih latica šafranike koristio za bojanje obrva i rubova očiju i usana, dok se rižin puder rabio kako bi se obojalo lice i leđa.²⁴³ Uporaba ruža u vrijeme antike često se usko povezivala s osuđivanjem.²⁴⁴ Otrovnne supstance, cinnabar (crveni živi sumpor) i minium (crveno olovo), ponekad se navode kao sastojci kozmetičkih sredstava kod Rimljanki, ali sudeći prema ici Olson nigdje ih se nije direktno definiralo sastojcima ruža, osim eventualno kod Ovidija koji otrovne supstance više pridaje rumenilu nego li ružu.²⁴⁵ Zanimljiva je konstatacija da se osim crvenog okera za uporabu ruža znalo rabiti i krokodilova crijeva.²⁴⁶ Tako Plinije tvrdi da je krokodil životinja koja živi među slatkim mirisnim cvijećem te je sadržaj njegovih crijeva izuzetno mirišljav.²⁴⁷ Štoviše, preporučuje da se pridoda mješavinu krede, škroba i izmetka ptice čvorak.²⁴⁸

4.7. Bijeli puder

Čak i danas posvjetljivanje lica predstavlja ideal ljepote, a kao takvim pronalazimo ga i kod raznih antičkih izvora.²⁴⁹ Kao rezultat toga, muškarci ili žene s područja Europe imali običaj posvjetljivati svoju put direktno ili koristiti **bijeli puder** kako bi ostvarili arisokratski efekt.²⁵⁰ Svjetla put predstavlja je svojevrsni statusni simbol jer je bila 'oznakom' onih koji imaju mogućnost obitavati uglavnom unutar svog doma.²⁵¹ Jedan od najistaknutijih pripravaka za postizanje svijetle puti kod Rimljana bio je cerrusa ili olovni šećer²⁵², supstanca koja nastaje miješanjem octa i bijelog olova.²⁵³ Nakon što se mješavina rastopi i osuši oblikuje se u tablete koje su se prodavale za posvjetljivanje lica.²⁵⁴ Navodno je uljepšavala

²⁴³ CHAUDHRI & JAIN 2009: 166.

²⁴⁴ OLSON 2009: 296.

²⁴⁵ PLIN. *HN* XXIX. XXV: 33,118, 119; OVID. *Rem. an.* 35; HEALY 1999: 215-219; OLSON 2009: 296.

²⁴⁶ OVID. *Ars* III:199-200; OLSON 2009: 297.

²⁴⁷ PLIN. *HN* XXVIII:28, XXVIII:184, 108-109.

²⁴⁸ PLIN. *HN* XXVIII:28, XXVIII:184, 108-109; OLSON 2009: 297.

²⁴⁹ OV. *Am.* I. VII.51-52; HOR. *Carm.* II. IV.3-4; PLIN. *Pan.* XLVIII.4; OLSON 2009: 294.

²⁵⁰ CHAUDHRI & JAIN 2009: 166.

²⁵¹ YSABEL & ORIZAGA 2013: 77.

²⁵² STEWART 2007: 40-42; OLSON 2008: 60-61; YSABEL & ORIZAGA 2013: 75.

²⁵³ AR. *Eccl.* 878-879; ALLEN 1936: 314-317; OLSON 2009: 294.

²⁵⁴ PLIN. *HN* 34.175-176; OLSON 2009: 294

ten, a Ovidije ju također preporučuje za posvjetljivanje.²⁵⁵ Takva bijela olovna boja nije bila bezopasna jer je sudeći prema svemu sadržavala u sebi otrovni arsen.²⁵⁶ Osim što je mogla naštetiti koži bilo je izrazito važno održavati ju na licu o čemu svjedoči Marcijal u svojim spisima sugerirajući ženama da paze na kišu ili znoj.²⁵⁷ Malena kositrena posuda sa sadržajem bijelog pudera u prahu pronađena je u Velikoj Britaniji na mjestu hrama na Tabardovom trgu, a datira iz 2. stoljeća.²⁵⁸ Povezuje se upravo s rimskim kozmetičkim preparatima.²⁵⁹ Katkada se i ptičji izmet koristio ne bi li se pridobila svjetlija boja lica.²⁶⁰

4.8. Mirisne kreme

Svakodnevno se utrljavalo mirisne kreme natopljene u mirisnim biljakama.²⁶¹ Mješavina se ostavljala u posudici sve dok ulje nije apsorbiralo miris biljke.²⁶² **Mirisne kreme** obično se rabilo za zaštitu kože od suhe ili oštre klime.²⁶³ Za miris biralo se tamjan, mođus, amburu, cibet, timijan i druge.²⁶⁴ Osim za higijenu, ti su mirisi imali i svoju funkciju pri balzamiranju i prinošenju žrtava te mirisanju hramova i drugih prostorija.²⁶⁵ Dokaz tomu upravo su alabasterne posude za čuvanje mirisa koje su još uvijek mirisale prilikom otkrića Tutankamonove grobnice (KV62).²⁶⁶ Pronađene su i u drugim grobnicama, a neke od njih sadržavale su spomenuti kajal ili mestem.²⁶⁷ Takvi *alabasteri* trenutno se čuvaju u Britanskom muzeju u Londonu, a datiraju iz 3500. g. pr. Kr.²⁶⁸ Zanimljivo je napomenuti da osim na području Egipta njihovu prisutnost otkrivamo i kod Rimljana koji ih smatraju najboljim

²⁵⁵ Ov. *Med.* 7; OLSON 2009: 294.

²⁵⁶ CHAUDHRI & JAIN 2009: 166.

²⁵⁷ MART. II. XVI: 11-12; OLSON 2009: 295.

²⁵⁸ YSABEL & ORIZAGA 2013: 76.

²⁵⁹ YSABEL & ORIZAGA 2013: 76.

²⁶⁰ CHAUDHRI & JAIN 2009: 166.

²⁶¹ CHAUDHRI & JAIN 2009: 164.

²⁶² CHAUDHRI & JAIN 2009: 164.

²⁶³ CHAUDHRI & JAIN 2009: 164.

²⁶⁴ ČAJKOVEC 2000: 12.

²⁶⁵ ČAJKOVEC 2000: 13.

²⁶⁶ ČAJKOVEC 2000: 13; WORWOOD 2001: 27; ALLEN, BURTON 2006: 93; KULHMAN: 2012: 1-4.

²⁶⁷ ČAJKOVEC 2000: 13.

²⁶⁸ ČAJKOVEC 2000: 13; ALLEN 2006: 93, Pl. 9.

sredstvima za očuvanje mirisa, iako je staklo bilo znatno pristupačnije te kao sastavni dio grobnih priloga u Arabiji.²⁶⁹

4.9. Zoomorfne posudice

Već 3200 g. pr. Kr. otkrivene su i **zoomorfne posudice** unutar kojih su se čuvale boje za oslikavanje očiju, a postoje i dokazi da su se takvi predmeti katkada koristili i kao darovi.²⁷⁰ Primjerice kralj Pepi I. naručivao je posudice u obliku ženke majmuna koja u krilu čuva mladunče za radove prilikom slavlja ili kraljevske jubileje, a fotografije iste možemo vidjeti na slici ispod.²⁷¹

Slika 3. Zoomorfna posudica u obliku ženke majmuna koja u krilu čuva mladunče. Karatekistična za vrijeme vladavine kralja Pepija I.

New York: *Metropolitan Museum of Art*, inv. br. 10.176.54

Nakon Kasnog perioda prisutnost ovakvih predmeta postaje uobičajena i za radničku te seosku klasu.²⁷² Posudica u obliku patke jedan je od najkarakterističnijih oblika, a osim funkcionalnosti kao prednost je imala i istančanu kvalitetu vrijednu „izložbe“, tvrdi Fay.²⁷³ Na slici 4. možemo vidjeti jednu od takvih karakterističnih posudica o obliku dvaju povezanih patki.

²⁶⁹ STEWART 2007: 76.

²⁷⁰ FAY 1998: 23; MOOREY 1994: 42, 45; SHAW & NICHOLSON 1995: 267.

²⁷¹ New York: *Metropolitan Museum of Art*, inv. br. 10.176.54; FISHCHER 1993: 1-9; FAY 1998: 23.

²⁷² FAY 1998: 23.

²⁷³ Paris: *Musée du Louvre*, inv. br. E 11 175; FAY 1998: 23; MOOREY 1994: 122., STOL 2016: 49.

Slika 4. Zoomorfna posudica u obliku patke karakteristična za područje Egipta.

Paris: *Musée du Louvre*, inv. br. E 11 175

Izrađivala se od kamena i minerala antihidrida uvezenog sa sjevernog Mediterana²⁷⁴ čime se lako prilagođavala obliku patke.²⁷⁵ S obzirom da je antihidrid teži od alabastera Egipćani su se često odlučivali upravo za njegovu uporabu pri izradi kozmetičkih posudica različite vrste (boja za oslikavanje očiju, lica, ulja i mirisa)²⁷⁶. Tomu svjedoče ostaci posudica iz vremena Drugog međurazdoblja (o. 1650.–1539. pr. Kr.).²⁷⁷ Dodatnu potvrdu predstavlja i nagli porast proizvodnje i uporabe kozmetičkih sredstava prisutan u nadolazećem razdoblju Novog kraljevstva koje nastavlja s istom tradicijom.²⁷⁸

4.10. Kozmetičke žličice

Specifično je i otkriće ženskih glava kao sastavnog dijela **kozmetičkih žličica** pronađenih u Egiptu iz perioda 18. dinastije.²⁷⁹ Naime, izrađivale su se u obliku plivačica koje pred sobom guraju posudicu u obliku ribe, patke ili neke druge životinje.²⁸⁰ Na fotografiji ispod možemo vidjeti posudicu u obliku plivačica.

²⁷⁴ LUCAS 1962: 413 .

²⁷⁵ FAY 1998: 23.

²⁷⁶ FAY 1998: 23.

²⁷⁷ ASTON 1994: 52.

²⁷⁸ FAY 1998: 23.

²⁷⁹ PHILLIPS 1941: 173, MOOREY 1994: 122.

²⁸⁰ New York: *Metropolitan Museum of Art*, inv. br. 26.2.47; PHILLIPS 1941: 173.

Slika 5. Kozmetička žličica u obliku plivačice koja pred sobom gura posudicu oblika patke. Karakteristična za period 18. dinastije u Egiptu.

New York: *Metropolitan Museum of Art*, inv. br. 26.2.47

Obično su se radile od drveta i kamena, a njihove primjere i danas možemo pronaći diljem svjetskih muzeja.²⁸¹ Možemo ih svrstati u period Novog Kraljevstva kada doživljavaju svoj vrhunac, a imaju i svojevrsnu simboliku u predstavljaju zagonetke božanskog para Nut i Geb.²⁸² Kada ju Prille D'Avennes prvi put objavljuje 1846. godine nazvana je 'etiopijskom robinjom' zbog oblika kose koji nalikuje stilu južnih plemena.²⁸³ Pronađena je u memfiskoj grobnici skupa s kartušom Akh-en-Aten.²⁸⁴ Poveznica između kozmetičkog sredstva i plivajuće djevojke još uvijek brojnim ima predstavlja nepoznanicu, međutim, klimatski uvjeti i prirodno obilje riječnih površina svakako nude barem djelomično objašnjenje. Naime, izrazito vruća klima i brojne rijeke (prepune krokodilima u to vrijeme) te vrtni bazeni zasigurno su dokaz potrebe Egipćana za plivanjem, iako takve informacije ne pronalazimo u velikoj mjeri u izvorima.²⁸⁵ Jedan primjer nudi moguću poveznicu – riječ je djeliću glinenog vrča na kojemu pronalazimo motiv djevojke koja roni na dno bazena pokušavajući uloviti ribicu²⁸⁶ popraćen pjesmom djevojke²⁸⁷ koja sudeći prema svemu predstavlja fiktivnu inspiraciju gore opisane žličice.²⁸⁸

²⁸¹ PHILLIPS 1941: 173

²⁸² SHAW & NICHOLSON 1995: 208.

²⁸³ PHILLIPS 1941: 173.

²⁸⁴ PHILLIPS 1941: 173.

²⁸⁵ PHILLIPS 1941: 175.

²⁸⁶ CAPART 1927: 73; PHILLIPS 1941: 175.

²⁸⁷ ERMAN, BLACKMAN 1927: 243; PHILLIPS 1941: 175.

²⁸⁸ PHILLIPS 1941: 175

4.11. Toaletni puderi, galski sapun i unguentarii

Diapazmata ili tzv. **toaletni puderi** pripravljali su se iz praška mirisnog bilja kojemu se dodavao bijeli pigment, a obično je služio za upijanje znoja, mirisanje odijela ili posteljina.²⁸⁹ Rabila su se i druga kozmetička sredstva koja danas možda nemaju toliko istaknutu uporabu, međutim, u svakodnevici starog vijeka imali su itekako značajnu ulogu. Primjerice, **galski sapun** pripremao iz masti i vapna, a onaj više cijenjeni *Sapo germanicus* ili *Spuma batava*, iz bukova pepela pomiješana s kozjim lojem.²⁹⁰ U Rimu su se izrađivala i kozmetička i ljekovita sredstva, tzv. **unguentarii**, a prodavali su ih trgovci mastima ili *seplasiarii*, čiji naziv potječe od Seplasia, ulice u Kapui, glavnom gradu Kampanije gdje su se obično prodavala ljekovita i kozmetička sredstva.²⁹¹

²⁸⁹ ČAJKOVEC 2000: 14.

²⁹⁰ ČAJKOVEC 2000: 15-16.

²⁹¹ ČAJKOVEC 2000: 16.

5. STATUSNI SIMBOL KOZMETIKE I NAKITA U STAROM VIJEKU

Koju je ulogu uljepšavanje imalo u društvu i je li ona bila dostupna svim društvenim slojevima, pitanje je koje razmatraju mnogi i. Kao što već bilo napomenuto, uporaba kozmetike nije nužno označavala bogate društvene slojeve, kao što ni uljepšavanje nije uvijek usko vezana uz spol ili dob. Osvrnemo li se na kozmetologiju kao znanost koja obuhvaća različite tehnike uljepšavanja, uvidjet ćemo da se ona nije nužno odnosila samo na lice ili kosu, nego je kao takva pružala sveukupni dojam, radeći na cjelovitom tijelu ili duhu, što nam je poznato iz samog uvoda rada. Naime, neki od a smatrali su uljepšavanje prezentacijom ljudskog tijela oblikujući svoje zaključke u svojevrsnu teoriju identifikacije.

Rhiannon Ysabel i Marie Orizaga upravo su pobornice spomenute teorije kojom nastoje pokazati na koji način se samo prezentiranje u ranom periodu Rimskog Carstva iskristaliziralo u mnoštvo različitih identiteta.²⁹² Sudeći prema njima, prezentiranje vlastitog tijela značajan je čin samo identifikacije.²⁹³ Tako su Rimljani ukrašavali svoje tijelo bilo odjećom, kozmetikom ili parfemima²⁹⁴ kako bi sami sebe pozicionirali inzistirajući tako da ih se na svojstven način prepozna.²⁹⁵ Upravo su tijelom izražavali dob, spol, seksualnost, religiju ili etičnost.²⁹⁶ Svjesni statusa koji nose prihvaćali su određene norme koje su ih istovremeno ograničavale, ali i oslobađale. Kad kažemo oslobađale, mislimo na gotovo svakodnevnu prisutnost kršenja normi prilikom koji su muškarci i žene imali priliku „biti drugima“.²⁹⁷ Tako su primjerice viši slojevi bili ograničeni nošenjem srebra umjesto zlata, dok su niži slojevi svoj status izražavali više kozmetikom, parfemima, odjećom i ukrašavanjem kose.²⁹⁸ Siromašnije žene upravo su korištenjem kozmetike pokušavale utjeloviti status koji im možda materijalno nije pripadao.²⁹⁹ Identičnu situaciju možemo aplicirati i na babilonski period gdje su bogatije djevojke imale manju potrebu za dokazivanjem, tj. uporabom kozmetike.³⁰⁰ Prema Kelly Olson i Jean-Pierre Brunu kozmetički proizvodi bili su dizajnirani za različite

²⁹² YSABEL & ORIZAGA 2013: 1.

²⁹³ YSABEL & ORIZAGA 2013: 1.

²⁹⁴ YSABEL & ORIZAGA 2013: 77.

²⁹⁵ YSABEL & ORIZAGA 2013: 1.

²⁹⁶ YSABEL & ORIZAGA 2013: 1.

²⁹⁷ YSABEL & ORIZAGA 2013: 9.

²⁹⁸ YSABEL & ORIZAGA 2013: 9.

²⁹⁹ YSABEL & ORIZAGA 2013: 96.

³⁰⁰ SAFRAI 1998: 40.

ekonomske grupe te njihove potrebe.³⁰¹ Tako se recimo mira i ulja bili najskupljim proizvodima, dok su si paste za posvjetljivanje lica mogla priuštiti većina prosječno bogatog društva.³⁰² Slično je prikazano i na statuama i reljefima rimskog perioda gdje su žene višeg statusa prikazane gotove bez imalo ukrašavanja, osim na fotografijama stila Fayum gdje je katkada vidljiva prisutnost kozmetike ili nakita te više otvoreniiji stav.³⁰³ Ica Stewart naglašava vezu šminkanje-vrijeme pri čemu tvrdi da si žene nižeg statusa nisu mogle priuštiti oduženo šminkanje, vjerojatno nagnate radom koji moraju obavljati svakodnevno.³⁰⁴ Predmeti za njegu, poput malenih kozmetičkih posudica (*unguentaria*)³⁰⁵, četkica s područja rimske Britanije³⁰⁶ ili češljeva za kosu samo s vremenom sve više dobivaju na značaju kao arheološka otkrića koja pridonose teoriji identifikacije.³⁰⁷ Uporaba kozmetike i parfema kao načina samo prezentacije Rimljana s vremenom je dobivala sve više teorijskih dokaza obrađenih u raznim radovima. Ica Ysabel i Orizaga spominju dva hvalevrijedna djela; a Williama Arthura Pouchera *Perfumes, Cosmetics and Soaps: the Production, Manufacture and Application of Perfumes* objavljenog 1923. godine te *Toilet and Cosmetic Arts in Ancient and Modern Times* a Arnlda Cooley iz 1866. godine.³⁰⁸ Rimska kozmetička sredstva i proizvodi za kosu uvelike su opisani na primjerima bogatih žena, iako je značajan broj dokaza koji svjedoče upravo suprotnom.³⁰⁹ S obzirom da je uporaba kozmetike varirala od područja do područja, tako se i primjerenost iste mijenjala. Rimljanke se obično poticalo na uporabu kozmetike, a Ica Chana Safrai nastoji isto opravdati na primjeru Židovkinja kod kojih je ona smatrana određenom vrstom norme te se ne nenošenje kozmetičkih preparata smatralo sramotim.³¹⁰ Cynthia Baker fokusirala pak na neudane židovske žene kojima se onemogućavalo da koriste kozmetiku.³¹¹ Zanimljiva, ali i posve izvjesna je činjenica da su se žene, neovisno o statusu, odricale uporabe kozmetike, nakita ili lagodnije odjeće s okretanjem kršćanstvu.³¹² Taj se 'pokret' posebice istaknuo u istočnom dijelu Rimskog Carstva gdje je

³⁰¹ BRUN 2000: 290; OLSON 2009: 296-299.

³⁰² YSABEL & ORIZAGA 2013: 97.

³⁰³ YSABEL & ORIZAGA 2013: 9; *Ancient Origins* s.v. „Fayum Paintings“. [<http://www.ancient-origins.net/news-history-archaeology/fayum-mummy-portraits-expose-information-about-precise-painting-techniques-020744>], 15. 9. 2017.

³⁰⁴ STEWART 2007: 116.

³⁰⁵ STEWART 2007: 74.

³⁰⁶ JACKSON 2010: 181.

³⁰⁷ YSABEL & ORIZAGA 2013: 17.

³⁰⁸ YSABEL & ORIZAGA 2013: 18.

³⁰⁹ YSABEL & ORIZAGA 2013: 19.

³¹⁰ BAKER 1998: 239; SAFRAI 1998: 11-80; YSABEL & ORIZAGA 2013: 19.

³¹¹ BAKER 1998: 100- 110; YSABEL & ORIZAGA 2013: 19.

³¹² YSABEL & ORIZAGA 2013: 29.

predstavljao odbijanje konvencija diktiranih u društvu, a područje nastanjeno Židovima i Egipćanima držalo se ideje o normativnoj uporabi šminke.³¹³ Kozmetika kao i nakit kategorizirani su kao isključivo ženski način ukrašavanja, a lijepo oblikovana frizura bila je ključni način identificiranja ženskog spola.³¹⁴ Dostupnost kozmetičkih sredstava bila je nešto pristupačnija u urbanim dijelovima Carstva nazivajući se zajedničkim nazivom *mundus mulierbrium* ili „ženskim svijetom“.³¹⁵ Među njih su spadali uglavnom proizvodi za lice, za njegu kože, izbjeljivači lica i parfemi.³¹⁶ Također, uz to je potpadao i kozmetički pribor, a sveukupno su predstavljali „alat“ kojom se nastojao iskazati identitet.³¹⁷ Paleta i kozmetičke četkice specifične za rimsku Britaniju definirane su kao kozmetičke sastavnice tek s Ralphom Jacksonom i to dugo nakon njihova otkrića.³¹⁸ Njihov je posebiti značaj upravo u tome što naznačuju etničku pripadnost – iako su Britanci rabili iste kozmetičke proizvode kao Rimljani, imali su vlastitu tradiciju nošenja iste naglašavajući time nove oblike vlastitog uljepšavanja.³¹⁹ Iako se smatralo da je primjena kozmetike usko vezana uz ženski spol, postoje ipak neki primjeri gdje je ona označavala određenu statusnu odrednicu i muškaraca. Naime, muškarci koji su je rabili smatrani su transvestitima, 'hipsterima' ili mladim ljubavnicima ostalih muškaraca.³²⁰ Neki od a svode je na proizvode kojima su održavali bradu³²¹ dok Juvenal svjedoči kako su se transvestiti češće uljepšavali pred ostalim ljudima nego prikriveno u privatnosti zrcaleći tako vlastiti identitet u javnosti.³²² Pojava muških prostitutki usko je vezana uz uporabu kozmetike.³²³ Tako primjerice *Encolpius*, glavni lik u djelu *Satyricon* rabi kozmetiku kako bi sam sebe prostituirao i samo prezentirao na način otvorenosti po pitanju seksualnosti.³²⁴ Rimljani su običavali na javne kupke nositi potpuni kozmetički pribor koji je opravdavao njihov status u društvu i bogatstvo – što je bogatija kozmetička torbica, to je pak građanin imućniji.³²⁵ Time će nastoje istaknuti da osuđivanje transvestita nije nužno moralo imati negativnu konotaciju u javnosti, naprotiv, doimali su se

³¹³ BROWN 1988: 263, 300, 324; STEWART 2007: 15; YSABEL & ORIZAGA 2013: 29.

³¹⁴ YSABEL & ORIZAGA 2013: 41.

³¹⁵ YSABEL & ORIZAGA 2013: 69.

³¹⁶ YSABEL & ORIZAGA 2013: 69.

³¹⁷ YSABEL & ORIZAGA 2013: 69.

³¹⁸ JACKSON 2010: 165-192.

³¹⁹ YSABEL & ORIZAGA 2013: 72.

³²⁰ YSABEL & ORIZAGA 2013: 73.

³²¹ MART. *Spect.* I.31, II.36, V. 48.

³²² JUV. II: 85-101; YSABEL & ORIZAGA 2013: 73.

³²³ YSABEL & ORIZAGA 2013: 90.

³²⁴ PETRON. *Sat.* 126.

³²⁵ YSABEL & ORIZAGA 2013: 74.

bogatijima i moćnijima.³²⁶ Iako rimska umjetnost nije naglašavala uporabu kozmetike često je ista bila simbolično istaknuta na fotografijama.³²⁷ Tako su žene na slikama obično imale prozračnu kožu, naglašene rumene obraze i usne čime se istovremeno radilo na poticanju produkcije kozmetike koja je na taj način uočljiva svima.³²⁸ Kao što je već napomenuto, fenomen posvjetljivanja lica u rimskom društvu nosio je značajni status.³²⁹ Obično su bijelu put imale bogate žene koje su si mogle priuštiti učestalo obitavanje unutar svog doma, dok kod muškaraca to nije bio slučaj.³³⁰ Naime, neprivačnim je bilo vidjeti na muškarcima kožu 'lagodanog' života.³³¹ Katkada se u njih pronalazila poveznica svijetle kože sa svetošću jer sudeći prema svemu svjetliju put imali oni koji više mole.³³² Bojanje nogu kredom, tetoviranje i bojanje tijela kod Rimljana su obično označavali robove i način njihovog tjelesnog prezentiranja.³³³ Robovi su međutim bili izrazito ograničeni po pitanju samo prezentacije.³³⁴ Njihova je privlačnost obično bila poticaj za prestižem ili statusom svog vladara.³³⁵ Tetovaža *splenia* ili *alutae* u obliku mjeseca i drugih oblika aplicirala se na čistu kožu, dok se oblik polumjeseca rabi za oznaku senatorskog statusa ili ženske djece.³³⁶ Augustin svjedoči da se pojava tetovaži u obliku mjeseca može povezati sa siromašnim slojem društva.³³⁷ Prisutnost tetovaža možemo pronaći i na egipatskom primjeru gdje se uglavnom javljaju s preddinastijskim periodom, a oblici variraju od onih strogo geometrijskih do oblika ženskih figurica.³³⁸ Uporaba parfema predstavljala je bogatstvo i luksuz jer se čistoća povezivala s civiliziranim, građanskim područjem koje obiluje čistoćom, a osim što se rabio za uljepšavanje svrhu mu je bila i medicinska te osvježavajuća.³³⁹ Katkad se njegova funkcija vezivala i uz odraz seksualnosti, naime, žene su prema tadašnjim shvaćanjima rabile parfeme kako bi privukle muškarce, a muškarci koji su previše rabili iste smatrani su seksualno ugroženima te upitnim u društvu.³⁴⁰ Nije na odmet spomenuti i funkcionalnu stranu

³²⁶ YSABEL & ORIZAGA 2013: 73.

³²⁷ YSABEL & ORIZAGA 2013: 76.

³²⁸ YSABEL & ORIZAGA 2013: 76.

³²⁹ VIDALE et al. 2012: 42.

³³⁰ YSABEL & ORIZAGA 2013: 77.

³³¹ YSABEL & ORIZAGA 2013: 77.

³³² YSABEL & ORIZAGA 2013: 77.

³³³ JUV. I.111.

³³⁴ BROWN 1988: 315-316.

³³⁵ YSABEL & ORIZAGA 2013: 98.

³³⁶ OLSON 2009: 17, 302.

³³⁷ AUGUST. *Conf.* IX.9.

³³⁸ SHAW & NICHOLSON 1995: 72.

³³⁹ YSABEL & ORIZAGA 2013: 78.

³⁴⁰ OLSON 2008: 78.

kozmetike koja prema icama Ysabel i Orizaga ima u braku muškarca i žene. Sudeći prema njima, oženjeni muškarci imaju pravo na atraktivne žene, a udane žene shodno tomu dužne su biti atraktivne čime uporaba kozmetike automatski dobiva krucijalnu važnost za konzumiranje braka.³⁴¹ Na taj je način nenošenje kozmetike moglo prouzrokovati i razvod braka.³⁴² Iako muškarci imaju samo djelomičnu važnost pri diktiranju uporabe iste, oni su se smatrali dužnima osigurati suprugama kozmetička sredstva.³⁴³ Židovkinje su uporabom kozmetike označavale svoju zrelost i spremnost za brak, dok su udovice koje su se uljepšavanje često smatrane prostitutkama.³⁴⁴ Takvu konstataciju pronalazimo i kod a koji razmatraju žene Rimljana, a nije na odmet spomenuti da antičkih pisaca pronalazimo kozmetička sredstva koja su označavaju mušku zrelost.³⁴⁵ Međutim, važno je napomenuti ovdje da se prisutnost sredstava obično povezivala sa spremnošću za brak, prije nego li za status već udane žene.³⁴⁶ Specifična je uporaba kozmetike na egipatskim mumijama gdje njome nastojalo istima pružiti 'životni' izgled.³⁴⁷

Osim njezine statusne simbolike važno je napomenuti kako je kozmetika ujedno bila predmetom vrlo korisnim u medicini. Tako je primjerice *kyphi* mogao uspavati ljude, ublažiti anksioznost, povećati sanjanje, umanjiti tugu, tretirati astmu i rabiti se se kao glavno sredstvo protiv toksina.³⁴⁸ Jasmin se pak koristio kao opći tonik, ruža je poboljšavala probavu, jetra i krv, kamilica je ublažavala glavobolju, prehlade i vrtoglavice, a đumbir je ublažavao kašalj i malariju.³⁴⁹ Jedan od predstavnika kozmetike kao znanosti bio je liječnik Abu'al-Qassim al-Zahrawil ili Abulcassis (936. do 1013. godine po Kristu) koji je napisao medicinsku enciklopediju *Al-Tasreef* u 30 svezaka.³⁵⁰ Svezak 19. posvećen je kozmetici.³⁵¹ Kako je rasprava bila prevedena na latinski, koristila se i na zapadu.³⁵² Al-Zahrawi smatrao je da je kozmetika grana medicine koju je nazivao medicina ljepote (*Adwiyat al-Zinah*).³⁵³ Bavio se

³⁴¹ SAFRAI 1998: 42

³⁴² SAFRAI 1998: 41, 44.

³⁴³ YSABEL & ORIZAGA 2013: 84.

³⁴⁴ SAFRAI 1998: 43.

³⁴⁵ MART. *Spect.* IX.16-17; SAFRAI 1998: 40.

³⁴⁶ SAFRAI 1998: 40; STEWART 2007: 108.

³⁴⁷ SHAW, NICHOLAS 1995: 192.

³⁴⁸ CHAUDHRI & JAIN 2009: 165.

³⁴⁹ CHAUDHRI & JAIN 2009: 165; ALI et. al. 2015: 6.

³⁵⁰ CHAUDHRI & JAIN 2009: 165; KING 2017: 8.

³⁵¹ CHAUDHRI & JAIN 2009: 165.

³⁵² CHAUDHRI & JAIN 2009: 165.

³⁵³ CHAUDHRI & JAIN 2009: 165; KING 2017: 8.

parfemima, mirišljavim aromama i tamjanom.³⁵⁴ Mirišljavi sadržaj zarolan utisnut u posebni kalup možda je prema njemu najraniji prethodnik današnjeg ruža za usne i krutih dezodoransa.³⁵⁵ U Indiji je primjerice bila prisutna korektivna kirurgija (*rinoplastika*) koju su koristili za nadomještanje nosa prilikom čega su rabili različite vrste kozmetičkih sredstava.³⁵⁶

Po pitanju ritualne svrhe neki od a pridaju značajnu ulogu kozmetičkim preparatima te sastojcima od kojih su oni i rađeni. Naime, mira, majčina dušica, mažuran, kamilica, lavanda, ljiljan, pepermint, ružmarin, cedar, ruža, aloja, maslinovo ulje, sezamovo ulje i bademovo ulje sačinjavali su osnovne sastojke parfema koji su se koristili u ritualne svrhe te potrebe balzamiranja mrtvih.³⁵⁷ Sedam je svetih ulja u Egiptu primjerice korišteno za mumifikaciju: *The Festival Parfem, Hekenu, Sirijski Balzam, Nechenem, Ulje za pomazanje, Nabolje cedrovo ulje, Nabolje libijsko ulje.*³⁵⁸ Ta su ulja bila osnova za ritual egipatske magije.³⁵⁹ Najpoznatiji egipatski miris, *kyphi*, što u prijevodu znači „*dobrodošlica bogovima*“ mogao je izazvati i hipnotička stanja.³⁶⁰ Smola se također rabila prilikom mumificiranja kao lak ili cementirajući materijal, a njezina je uporaba karakterističnija za pokope perioda prije mumificiranja.³⁶¹

Još je jedna od istaknutijih uloga kozmetike u svijetu antičkih žena. Naime, pronalazimo ju i kao svakodnevnu sastavnicu prilikom određenih proslava ili ceremonija. Tako su primjerice neka domorodačka američka plemena bojala lice za ceremonijalne svrhe ili za bitke.³⁶² Žene su pak nosile svoje kozmetičke kutije sa sobom na proslave i držale ih pod stolicom.³⁶³ Iako su i muškarci koristili šminku, nisu ju nosili sa sobom na proslave.³⁶⁴ Na proslavama su sluge stavljale *konus* mirišljavog maziva na glavu svakog gosta.³⁶⁵ Mazivo je imalo rashlađujući efekt dok se topilo i slijevalo po licu gostiju.³⁶⁶ Za vrijeme festivala posebne kozmetičke kupke u obliku *Ubtona* široko su se koristile u Indiji, a čak je i danas

³⁵⁴ CHAUDHRI & JAIN 2009: 165.

³⁵⁵ CHAUDHRI & JAIN 2009: 165.

³⁵⁶ ČAJKOVEC 2000: 17.

³⁵⁷ ČAJKOVEC 2000: 13; CHAUDHRI & JAIN 2009: 164.

³⁵⁸ NICHOLSON, SHAW 2000: 462; CHAUDHRI & JAIN 2009: 164.

³⁵⁹ NICHOLSON, SHAW 2000: 462

³⁶⁰ CHAUDHRI & JAIN 2009: 164.

³⁶¹ LUCAS 1930: 52.

³⁶² CHAUDHRI & JAIN 2009: 166.

³⁶³ CHAUDHRI & JAIN 2009: 164.

³⁶⁴ CHAUDHRI & JAIN 2009: 166.

³⁶⁵ CHAUDHRI & JAIN 2009: 164.

³⁶⁶ CHAUDHRI & JAIN 2009: 164.

aktivna njihova uporaba.³⁶⁷ *Kurkume* su također obuhvaćale kozmetičke pripreme mladenke prilikom njihova vjenčanja.³⁶⁸

Nakit je također nosio značajnu statusnu ulogu. Važno je shodno tomu i napomenuti kako se u antičko vrijeme mitologija i simbolika značajnije odražavala u svakodnevnom životu ljudi nego što je to danas te se nakit kao i sve preostale artefakte često može tumačiti iščitavanjem pojedine simbolike.³⁶⁹ Osim što je imao dekorativnu ulogu, antički nakit je također nosio i svojevrsnu funkcionalnu ulogu koja se međusobno ispreplitala sa statusnom.³⁷⁰ Pitanje statusne uloge nakita razmotrit ćemo u daljnjem tekstu. Uzmimo za primjer kraljice i princeze gdje učestalo pronalazimo ogrlice nizane od kamena lapiz lazuli kojega su zahtijevale kao poklon.³⁷¹ Princeze su obično kao miraz prinosile i golemu količinu dragulja.³⁷² U državi Mari se za oznaku nakita kao poklona princezama rabio termin *nidittu*, a sačinjavali su ga zlatni medaljoni, nizovi bisera sa zlatnim zakovicama, prstenje, vaze i igle.³⁷³ Tekstovi iz vremena ove države navode nakit kao sastavi dio vrijednosti mladenke koja se obično proračunavala u srebru.³⁷⁴ Riječ koju su rabili za bisere doslovce je značila 'mali bubreg' dok se 'sjeme korijandera' koristilo za malena zlatna zrnca.³⁷⁵ Osim kraljica i princeza, božice su također imale poseban nakit čije obilne zalihe pronalazimo u unutrašnjosti hramova.³⁷⁶ Danas nam poznate i biserne ogrlice koje su se pridonosile kao pokloni božici Ištara kao svojevrsni oblik rituala, a koje su sadržavale poseban biser *erimmatu* kao njezin simbol.³⁷⁷ I na području Egipta nakit je bio znakom socijalnog statusa.³⁷⁸ Stoga nije bilo neobično da je upravo nakit bio među prvih artefaktima pronađenim na području starog Egipta.³⁷⁹ Isti takav slučaj neki od a pronalaze i na području Kine.³⁸⁰ Specifičnost nakita kao sastavnog dijela miraza upravo je u tomu što je muškarac koji bio oženio djevojku bio u mogućnosti 'poslovati' njime na način da ga katkada mijenja za robove ili zemlju.³⁸¹ Žene su

³⁶⁷ CHAUDHRI & JAIN 2009: 166.

³⁶⁸ CHAUDHRI & JAIN 2009: 166.

³⁶⁹ PINCKERELLE 2005: 7.

³⁷⁰ PINCKERELLE 2005: 7.

³⁷¹ DALLEY 1984: 106-108.

³⁷² DALLEY 1984: 106-108.

³⁷³ STOL 2016: 44.

³⁷⁴ STOL 2016: 118.

³⁷⁵ STOL 2016: 44.

³⁷⁶ STOL 2016: 45.

³⁷⁷ STOL 2016: 45.

³⁷⁸ SHAW & NICHOLSON 1995: 144.

³⁷⁹ SHAW & NICHOLSON 1995: 144.

³⁸⁰ HACKNEY, BLACKWELL 2008: 8.

³⁸¹ OGDEN 1990: 14.

na taj način bile usko vezana za očeve ili muževe shodno njihovom ekonomskom statusu. Naime, u slučaju dugova često se rabilo nakit kojim se on i otplaćivao.³⁸² Zanimljiv je slučaj u kojemu su visokorangirane žene prisutne na dvorovima prilikom udaje kćerke za istaknute službenike imale pravo 'ugovora' pri čemu se nakon rastave mladenaca očekivao povrat duplo pridonesenog miraza majci, a koji je uključivao i golemu količinu nakita.³⁸³ U asirskim zakonima pronalazimo pak propise kojim se prostitutkama nalaže što sve mogu nositi na sebi.³⁸⁴ Kao pripadnice nižeg ranga imale su pravo nositi samo ogrlice božice Ištar na kojima su bile nanizane školjke kao simboli ženskih genitalija, a u nekim slučajevima bilo je i simbolike muških.³⁸⁵ Na području Sumera statusnu ulogu nosio je kamen lapis lazuli koji se učestalo javlja u kombinaciji sa zlatom odražavajući tako raskoš i bogatstvo pojedinaca.³⁸⁶ Nakit na području Egipta, posebice za vrijeme prva dva stoljeća po. Kr., izrazito se proširio među tzv. 'polu-seoskom' srednjom klasom i postaje pristupačan velikom broju ljudi.³⁸⁷ Ideja samo prezentacije u društvu vidljiva je i u upotrebi nakita. Naime, u većini slučajeva on se rabio kao način prezentiranja pojedinca izvan svoje skupine.³⁸⁸ Količina nakita kao sastavnog dijela miraza siromašnih slojeva u rimskom periodu Egipta najčešće se svodila na niz tankih povezanih narukvica od srebra, dok je onaj bogatog sloja uključivao zlatno prstenje, srebrno prstenje i srebrne narukvice.³⁸⁹ Razlog zbog kojega nakit dobiva značajan statusni simbol, a zlatari postaju sve cjenjeniji u antičkom periodu neki od a opravdavaju već poznatom ljudskom potrebnom za prezentiranjem vlastitog statusa te priznavanjem istog među društvom.³⁹⁰ Njihov sadržaj ovisio je uvelike o društvu koje ga je zahtijevalo i koje si ga je istovremeno moglo priuštiti.³⁹¹ Važno je napomenuti kako se po pitanju grčkog društva pretjerano ukrašavanje smatralo glupim i bespotrebnim te su tako muškarci primjerice samo u posebnim prigodama nosili na sebi zlatni vijenac ili ogrlicu, dok je slučaj prstena na rukama bio prisutan i kod žene.³⁹²

³⁸² STOL 2016: 46.

³⁸³ STOL 2016: 202.

³⁸⁴ STOL 2016: 405.

³⁸⁵ STOL 2016: 405.

³⁸⁶ MOOREY 1994: 89; SHAW & NICHOLSON 1995: 88.

³⁸⁷ OGDEN 1990: 14.

³⁸⁸ OGDEN 1990: 20.

³⁸⁹ OGDEN 1990: 28.

³⁹⁰ GARDNER WILKINSON : 853: 333-334; ORLIN 2007: 38; WENZEL 2010: 406; TOMORAD 2016: 228.

³⁹¹ ORLIN 2007: 38.

³⁹² PINCKERELLE 2005: 13., DEM. *Meid.* 22.

6. PODRIJETLO KOZMETIČKIH SREDSTAVA

Jednom uočena, uporaba kozmetike počela se sve značajnije širiti kontinentima. Bilo da je riječ o lokalnim proizvodima ili onima koji su se morali uvoziti s posve drugog mjesta, kolala je svakodnevno i na taj način pridonosila razvoju trgovačkih odnosa među zemljama. S obzirom na pojedine područjima nisu bile prisutne supstance nužne za izradu kozmetičkih sredstava, a gotovo sve žene i muškarci svijeta su imali, kao što i danas imaju, potrebu održavati svoj izgled lijepim, bilo je nužno stupati u 'dobre trgovačke odnose' ne bi li se došlo do potrebitih sredstava. Ovim putem nastojim ukazati na doista važnu ulogu kozmetičkih sredstava, kao što je slučaj i s nakitom ili bilo kojim drugim proizvodom potrebnim ljudskim kulturama te skrenuti pozornost na njezine prednosti koje ostavlja za sobom, opirući se okorjeloj antikozmetičkoj tradiciji.

Možemo početi primjerice s malahitom i galicom kao autohtonim proizvodima Egipta.³⁹³ Naime, malahit je pronađen na području Sinaja i istočnih pustinja dok je galica otkrivena u blizini Asuana i obale Crvenog mora.³⁹⁴ Dodatni materijali poput karbonat olova, oksid bakra, oker, magnetski oksid željeza, oksid mangana i *chrysocolla* također lokalnog podrijetla pojavljuju se povremeno kasnije.³⁹⁵ Jedina iznimka jest spoj antimona čije podrijetlo zasigurno ne pripada Egiptu nego području Male Azije, Perzije i moguće Arabije.³⁹⁶ Sudeći prema drevnim zapisima, boje za oči 12. dinastija preuzela od Azijata³⁹⁷ dok se kozmetika za područje očiju za vrijeme 18. dinastije pojavila posredstvom naroda iz Naharina³⁹⁸ u zapadnoj Aziji te Punta.³⁹⁹ Iako Egipćani nisu imali potrebu za uvozom boja za oči jer su gotovo sve materijali osim spoja antimona imali u vlastitoj zemlji, nije bilo nikakvih poteškoća preuzimanja istih s područja Azije gdje su također posjedovali određene materijale.⁴⁰⁰ Boja dobivena od Kopta vrlo bi lako mogla biti galica s područja obale Crvenog mora, no kozmetika za područje očiju dobivena iz Punta pitanje je na koje nije lako ponuditi odgovor.⁴⁰¹ Punt je uglavnom povezivan s mirišljavom smolom koja se rabila kao miris koji

³⁹³ LUCAS 1930: 43.

³⁹⁴ LUCAS 1930: 43.

³⁹⁵ LUCAS 1930: 43; VIDALE et al. 2012: 39.

³⁹⁶ BURTON 1878: 37, 168; LUCAS 1930: 43.

³⁹⁷ BREASTED 1906: I.620

³⁹⁸ BREASTED 1906: II.501.

³⁹⁹ BREASTED 1906: II.265, 272.

⁴⁰⁰ LUCAS 1930: 43.

⁴⁰¹ LUCAS 1930: 44.

nisu služili kozmetici, iako se katkada znala rabiti za pridodavanje mirisa samoj šminki.⁴⁰² Međutim, postoji mogućnost da su neke mineralne tvari, iako ne podrijetlom iz Punta, došle do Egipta upravo putem Punta na isti način kako je u vrijeme Rimljana proizvodi iz Indije voženi do luka na afričkoj obali i od tamo pretovareni za Italiju.⁴⁰³ Ako je doista bilo tako, kozmetika za oči o kojoj ovdje govorimo uistinu bi mogla biti malahit ili galica, dvije temeljne boje za oči u drevnom Egiptu čiju pojavu ipak dugujemo Arabiji.⁴⁰⁴ Kinezi su pak uvezli sezamovo ulje mirišljivo na jasmin iz Indije, ružinu vodicu iz Perzije pute svile i indonezijska aromatična sredstva – klinčić, benzoin, đumbir i muškadni oraščić kroz Indiju.⁴⁰⁵

⁴⁰² LUCAS 1930: 44.

⁴⁰³ LUCAS 1930: 44.

⁴⁰⁴ LUCAS 1930: 44.

⁴⁰⁵ CHAUDHRI & JAIN 2009: 165.

7. UPORABA NAKITA U SVRHU ULJEPŠAVANJA

Osim kozmetike, nakit je također nosio značajnu ulogu u uljepšavanju žena i muškaraca nekadašnjeg antičkog svijeta.⁴⁰⁶ Osim što je bio pokazateljem bogatstva i raskoši ujedno je smatran pokazateljem ljepote i atraktivnosti.⁴⁰⁷ Božica ljubavi Ištar ili Inanna nosila je na sebi nešto što se obično nazivalo zajedničkim nazivom „Muškarci dođite, dođite“, a odnosilo se na nakit koji je bio vidljiv na području grudi ili aplikaciju kajala kojim je potamnjivala očne kapke.⁴⁰⁸ Osim što se svakodnevno obavljalo kozmičke rituale, čini se da su božice na ruku obavezno stavljale zlatni prsten te u slučaju božice Ištar lapis lazuli nizan na poput kuglica oko vrata.⁴⁰⁹ Za područje lica najčešće se rabio jantar.⁴¹⁰ Kako bi privukle pozornost muškaraca u to vrijeme značajno je bilo da lice i kosa žena izgleda luksuzno.⁴¹¹ Iz tog razloga su primjerice kraljevski grobovi razdoblja Ur često obilovali zlatnim lišćem i grančicama koje su služe za ukrašavanje kose.⁴¹² Na slici ispod možemo vidjeti rekonstrukciju nakita za kosu pronađenog u grobnici kraljice Pu-Abi u Uru.

Slika 6. Rekonstrukcija nakita za kosu pronađena u grobnici kraljice Pu-Abi u Uru.

London: *British Museum*, inv. br. BM 122344

Po pitanju kose važno je napomenuti da su žene, kao i muškarci imali običaj nositi perike ne bi li time spriječili pojavu ušiju i učestalo ispiranje kose.⁴¹³ Ukrašavanje dragim kamenje

⁴⁰⁶ STOL 2016: 47.

⁴⁰⁷ STOL 2016: 33.

⁴⁰⁸ STOL 2016: 47., 'Descent of Inanna to the Netherworld', JCS 5 1951: 2:23.

⁴⁰⁹ STOL 2016: 47.

⁴¹⁰ STOL 2016: 48.

⁴¹¹ PICKERNELLE 2005: 15.

⁴¹² London: *British Museum*, inv. br. BM 122344, BM 122361, BM 122391; DIJK 1967: 253; Philadelphia: *University of Pennsylvania Museum of Archaeology and Anthropology* B 17709-177011; SEFATI 1998: 360-364; STOL 2016: 49.

⁴¹³ STOL 2016: 49.

obično je simboliziralo seksualnost u starom vijeku.⁴¹⁴ Naime, mnoštvo nakita koje možemo uočiti slikovnim prikazima, reljefima i skulpturama antičkih žena upravo je odraz želje da same sebe prezentiraju kao dragocjeno kamenje.⁴¹⁵ Najistaknutiji kamen bio je *šuba* obično nanizan oko vrata.⁴¹⁶ Westenholz objašnjava dva značenja dragog kamenja; jedan od njih odražava ljepotu jer su mladenke njime ukrašene dok drugi ima metaforičku konotacija, naime, simbolizira plodnost i seksualnost.⁴¹⁷ Shodno tomu važno je napomenuti kako su na području Mezopotamije i Levanta spolni organi imali važnu ulogu pa su tako školjke koje su služile kao nakit obično prezentirale muške genitalije, dok je pojava stidnog trokuta usko vezana uz ženske.⁴¹⁸ Na fotografiji ispod možemo vidjeti primjer ogrlice sastavljene od zlatnih školjki.

Slika 7. Ogrlica od zlatnih školjki pronađena na području Egipta. Karakteristična za područje Mezopotamije.

Paris: *Musée du Louvre*, inv. br. AO 26063

Isto tako *phallus* koji je predstavljao muški spolni organ učestalo je javljao kao amajlija prisutna na privjescima ili dječjem nakitu koji se nosio oko vrata kod Grka i Rimljana, a čini se da su to preuzeli s Cipra gdje je počinje javljati u 6. st. pr. Kr.⁴¹⁹. Za primjer akadskog perioda kojim pokušava istaknuti važnost nakita Stol navodi činjenicu da su prostitutke primijećene na ulicama morale biti prijavljene nadležnim vlastima pri čemu se od njih moglo zaplijeniti sve osim nakita.⁴²⁰ Ono što je sigurno upravo je dobivanje nakita kao svadbenog

⁴¹⁴ WESTENHOLZ 1992: 381-387; PINCKERNELLE 2005: 50; STOL 2016: 53.

⁴¹⁵ WESTENHOLZ 1992: 381-387; STOL 2016: 53.

⁴¹⁶ LAMBERT 2016: 207-208; STOL 2016: 53.

⁴¹⁷ Aleppo: *National Museum*, inv. br. 9092; Deir ez-Zor: *Museum of Deir ez-Zor*, inv. br. 19088; Ankara: *Museum of Anatolian Civilizations*, inv. br. 13922; Paris: *Musée du Louvre*, inv. br. AO 26063; WESTENHOLZ 1992: 381-387; STOL 2016: 33.

⁴¹⁸ Boston: *B. Stearns Collection*, inv. br. JS2113; *Ep o Gilgamešu VI*: 69; BLACK, GREEN 1992: 152; VOLK 1995: 186; PIENKA 2002: 509; O'DELL 2008: 6; STOL 2016: 54.

⁴¹⁹ PLIN. *HS*. 28.39.

⁴²⁰ STOL 2016: 25.

dara, a što možemo primijetiti i na egipatskom području.⁴²¹ Djevojke su obično dobivale srebrno prstenje za ruke i noge koje je težilo 20-30 šekela (1 šekel iznosio je 8 grama), dva šekela zlata za uši te 10 šekela teške zlatne igle za odjeću.⁴²² Prstenje nošeno na zglobovima i gležnjevima u sumerskim tekstovima označavalo se kao *har*, dok se u babilonskim pak pojavljivalo kao *šewiru*.⁴²³ Uglavnom su bili načinjeni od srebra i težili su 5 šekela (40 grama).⁴²⁴ Stoga se može pretpostaviti da je ono predstavljalo fiksnu vrijednost srebra te je funkcioniralo i kao svojevrsni način plaćanja.⁴²⁵ Tu je teoriju podržao M. A. Powell razrađujući ju na spiralnom prstenju sada prisutnom u muzejima.⁴²⁶ On je smatrao kako su spiralni prstenovi bili izrađeni da bi se lomili na komadiće koji su nosili određenu vrijednost te su na taj način funkcionirali kao sredstvo plaćanja.⁴²⁷ Slično suvremenom načinu „zamjene nakita za novac“, on se vagao i time se ostvarivala pojedina transakcija.⁴²⁸ Prstenje je bilo neka vrsta valute sve do perzijskog razdoblja.⁴²⁹ Što se tiče Perzijskog carstva konkretno, čini se da su nakit dobili posredstvom trgovine s Kinom i Indijom te istočnim Iranom i Armenijom što krajem 3. stoljeća rezultira i time da je Rimsko Carstvo počelo dobavljati njihove proizvode.⁴³⁰ Zlato su obično dobavljali iz grada Sardis, nekadašnje prijestolnice kraljevine Lidije te provincije Baktrije koju danas lociramo na području Afganistana.⁴³¹ Od izuzetne važnosti bili su im kamen lapis lazuli, tirkiz te karneol koje su dobavljali od nekadašnje iranske civilizacije Sogdijana.⁴³² Srebro i ebanovinu dobavljali su s područja Egipta, dok su slonovaču koju su rabili pri izradi nakita uglavnom dobavljali iz Etiopije.⁴³³ Zlatari koji su Perzijskom carstvu dobavljali zlato nisu bili domorodačkog sastava, naprotiv, to su obično bili ljudi iranskog ili egipatskog podrijetla.⁴³⁴ Postoje neke indicije da se pečatni prsten kao i iglice za odjeću također rabilo za transakcije.⁴³⁵ Srebrno prstenje težine od pet šekela predstavljali su standardnu osnovicu, no redovito se pojavljivalo i prstenje težine deset šekala

⁴²¹ O'DELL 2008: 6.

⁴²² EARL FAUST 1941; STOL 2016: 33.

⁴²³ WHITING 1987: 39; STOL 2016: 34.

⁴²⁴ WHITING 1987: 39.

⁴²⁵ STOL 2016: 34.

⁴²⁶ POWELL 1978: 211-243.

⁴²⁷ POWELL 1978: 222.

⁴²⁸ STOL 2016: 34.

⁴²⁹ STOL 2016: 34.

⁴³⁰ WIESEHOFER 2011: 194.

⁴³¹ WIESEHOFER 2011: 27.

⁴³² WIESEHOFER 2011: 27.

⁴³³ WIESEHOFER 2011: 27.

⁴³⁴ WIESERHOFER 2011: 27.

⁴³⁵ STOL 2016: 34.

koji su nosili naziv „veliki“.⁴³⁶ Imovina religiozno orijentiranih žena obično je bila sumiranja težinom nakita.⁴³⁷ U popisima darova koje su dobivale od oca ili drugih ljudi često nailazimo na srebrno prstenje težine od deset do šezdeset šekela.⁴³⁸ Težina im je često varirala, a upravo je ova od šezdeset šekela predstavljala posebnu vrstu prigode kojom se dobivalo na dar tako prstenje.⁴³⁹ Srebrno prstenje obično se poklanjalo više rangiranim muškarcima i ženama prisutnim na dvoru u periodu Ura III, a obično su dolazili iz kraljevske riznice u Drehemu, 10 kilometara od Nippura.⁴⁴⁰ Muškarci su pak srebrno prstenje dobivali prilikom svake ceremonije.⁴⁴¹ U rimskom društvu nakit na muškarcima, kao što je to slučaj i s kozmetikom, bio je uvelike smatran neprivlačnim i feminiziranim, a tome svjedoče i antički izvori.⁴⁴² Bitna je razlika bila u ženama na dvoru od kojih se kraljica posebice razlikovala, ona je naime jedina dobivala zlatno pečatno prstenje.⁴⁴³ Naušnice su obično bile izrađivane od zlata, a jedna je vrijedila šest šekela.⁴⁴⁴ Ono se katkada moglo koristiti i u ritualne svrhe, naime, magičnu žensku lutku se moglo dodatno ukrašavati zlatnim naušnicama ne bi ritual prošao dobro.⁴⁴⁵ Izraelci su ih primjerice topili kako bi od njega načini zlatno tele.⁴⁴⁶ Na području države Ugarit se riječ koja je označavala naušnice usko vezivala uz privjeske.⁴⁴⁷ Specifična je i pojava zlatnih lutkica koje su bile sastavnim dijelom naušnica, a predstavljale su anđele čuvare koji bi štitili žene koje ih nose.⁴⁴⁸ Pronađene su neke zlatne i srebrne naušnice koji su prethodno bile prstenje važnih osoba, tako recimo imamo primjer zlatne naušnice kralja Šulgi koju je nakon smrti kao prsten poklonio svojoj majci, a ona ga je nastavila rabiti kao naušnicu.⁴⁴⁹ Muškarci su rijetko nosili naušnice, ali tijekom novoasirskog perioda muškarci ih često nose na umjetničkim prikazima.⁴⁵⁰ Kao i prstenje, standardnom težinom mogle su predstavljati valutu.⁴⁵¹ U slučaju grobnih priloga, čini se da su naušnice obično bile vezane uz

⁴³⁶ SANATI-MÜLLER 1990: 113-116.

⁴³⁷ STOL 2016: 35.

⁴³⁸ STOL 2016: 35.

⁴³⁹ STOL 2016: 35.

⁴⁴⁰ MICHALOWSKI 1978: 6.

⁴⁴¹ STOL 2016: 35.

⁴⁴² PLIN. *NH* 33.4

⁴⁴³ STOL 2016:35.

⁴⁴⁴ SCHWEMER 1998: 146; STOL 2016:36.

⁴⁴⁵ SCHWEMER 1998: 146.

⁴⁴⁶ *Knjiga Izlaska* 32.2; STOL 2016: 36.

⁴⁴⁷ STOL 2016: 36, NOUGAYROL 1955: 182

⁴⁴⁸ STOL 2016: 36.

⁴⁴⁹ STOL 2016: 37, LAMBERT 1973: 159–161.

⁴⁵⁰ MALLOWAN 1966: 65.; MAZZONI 2002: 1.

⁴⁵¹ ARCHI 1987: 116.

ženski spol i to specifično na području Mezopotamije.⁴⁵² U babilonskom periodu poznat je slučaj i prstenja koje se stavljalo na nos.⁴⁵³ U izvorima se javlja kao riječ *serretu*, a obično ga se vezivalo uz zapadni dio, tj. današnju Siriju.⁴⁵⁴ Predstavljale su sastavni dio nakita koji je mladić poklanjao svojoj zaručnici sa srebrnim prstenom za vrijeme asirskog perioda, dok za područje Babilona i Marija takav slučaj nije prisutan.⁴⁵⁵ Zanimljivo je da kombinaciju prstena za nos te ručnog srebrnog prstena pratimo još od biblijskih priča gdje je sluga Abrahamov za svog sina našao djevojku Rebeku stavljajući joj prilikom upoznavanja prsten na nos i ruku te narukvice oko zgloba.⁴⁵⁶ U opisima arapskih žena također pronalazimo ovu pojavu.⁴⁵⁷ Spomenuto ručno prstenje u nekim slučajevima odnosilo se isključivo na ono pečatno, što je primjerice izrazito vidljivo u periodu starog Babilona.⁴⁵⁸ Težili su jedan šekel, obično lakši od narukvice te su bili načinjeni od zlata.⁴⁵⁹ Moguće je da je pečatni prsten bio oznaka statusa žene koja ga je nosila u tom periodu.⁴⁶⁰ Bio je sastavnim dijelom darova posvećenih bogu te darova kćerkama prije udaje, naravno, kraljevskog statusa.⁴⁶¹ Babilonci su osobito cijenili izradu zlata prisutnu na području Uruka o čemu svjedoči i činjenica da su nakit koji se pojavljivao na statuama uredovno slali u Uruk kako bi se ondje dorađivao.⁴⁶² Srebro koje pronalazimo kao ostavštinu tadašnjeg društva neki od a tretiraju spomenutim statusnim simbolom koji je tadašnje vrijeme kada nije bilo monetarne ekonomije doslovce u težini značio valutu kojom pojedinac i raspolaže.⁴⁶³ Srebrom kao sastavnim dijelom miraza žene muškarac je mogao ravnopravno raspolagati te poslovati, no bilo je važno sačuvati sigurnost supruge osiguravajući joj drugu imovine barem podjednake vrijednosti.⁴⁶⁴ Nakit kojim su raspolagali viši slojevi društva obično je nasljeđivala obitelj, primjerice u slučaju vladara to bi bile njegova žena ili majka, a tek potom djeca.⁴⁶⁵ Neki od izvora svjedoče da se na području Babilona nakit skupa s tekstilom redovno izvezio te time bio od značajne koristi za status samog kraljevstva, no specifično jest to da je takva trgovina uspijevala jedino u slučajevima

⁴⁵² MAZZONI 2002: 5.

⁴⁵³ STOL 2016: 37.

⁴⁵⁴ MODENA 1982: 177-178; STOL 2016: 37.

⁴⁵⁵ STOL 2016: 37.

⁴⁵⁶ *Knjiga Postanka* 24.22; STOL 2016: 37.,

⁴⁵⁷ JACOB 1985: 48.

⁴⁵⁸ STOL 2016: 37

⁴⁵⁹ STOL 2016: 37

⁴⁶⁰ STOL 2016: 37. OLMO LETE 2008: 407.

⁴⁶¹ *UR Excavation Texts* 5: 636.2; STOL 2016: 37.

⁴⁶² LEICK 2007: 129.

⁴⁶³ LEICK 2007: 128.

⁴⁶⁴ LEICK 2007: 245.

⁴⁶⁵ LEICK 2007: 273.

sigurnih političkih prilika.⁴⁶⁶ Razlogom darovanja kao i kod drugih naroda bile su prilike poput rođenja, svadbe, festivala ili pak smrti nekog od užih članova obitelji.⁴⁶⁷ Pojava pečatnog prstena usko se veže i uz rimski *anulus pronubus*, preteču suvremenih zaruka, a koju neki i usko vežu i uz grčki nakit.⁴⁶⁸ Rimski je nakit je u svojoj suštini bio uglavnom jednostavnog dizajna, polikroman te je odražavao status osobe koja ga nosi.⁴⁶⁹ Na području Mediterana predstavljao je valutu za sklapanje braka, a kasnije ga se počelo simbolički rabiti kao „zalog dobre vjere“ što crkva preuzima kao svoj običaj.⁴⁷⁰ Uporaba pečatnog prstena značajno se proširila u kasnom periodu Babilona gdje ga muškarci počinju koristiti kao pečat za legalne postupke umakajući ga pritom u mekanu glinu.⁴⁷¹ Prisutnost takvog prstenja otkrivamo na širokom području Mezopotamije, a na fotografiji ispod možemo vidjeti primjer jednoga nađenog na području Egpita.

Slika 8. Prikaz pečatnog prstena faraona Amunhotepa I. pronađenog na području Egipta.

London: *British Museum*, inv. br. 1880.1112.2104

Kao što je i danas slučaj, pronalazimo i u antičkom periodu prisutnost velike igle ili kopče pod nazivom *tudittu* koja se smatrala kao sastavni dio nakita nošen na grudima.⁴⁷² Katkada je imala rupicu na sebi te se kao „pribadača“ stavljala na odjeću kako bi pridržavala rubove iste.⁴⁷³ Otkrića ovih igala svjedoče da su se rabile sve 1000. g. pr. Kr. kada ju zamjenjuje fibula nastala na Cipru u 1300 g. pr. Kr.⁴⁷⁴ Na slici ispod možemo vidjeti primjer takvih.

⁴⁶⁶ LEICK 2011: 38.

⁴⁶⁷ LEICK 2011: 273.

⁴⁶⁸ HERSCH 2006: 41; PINCKERNELLE 2005: 23; STOL 2016: 38.

⁴⁶⁹ PINCKERNELLE 2005: 3.

⁴⁷⁰ GROSS 1985: 212-219.

⁴⁷¹ London: *British Museum*, inv. br. 1880.1112.2104; STOL 2016: 38,

⁴⁷² Damask: *National Museum*, bez inv. broja; MAZZONI 2002: 2; STOL 2016: 38.

⁴⁷³ PINCKERNELLE 2005: 3.

⁴⁷⁴ STOL 2016: 41; New York: *Metropolitan Museum of Art*, inv. br. 74.51.5522.

Slika 9. Primjer igle ili „pribadače“ kao sastavni dio nakita u antičkom periodu. Pronađene na području Irana.

Boston: *Harvard Arts Museums*, inv. br. 1992.256.120

Dvije igle su se mogle i povezati te tako unakrsno pričvrstiti područje oko grudi i ramena.⁴⁷⁵ Obično su bile izrađivane od zlata ili srebra, a imale su katkada i drago kamenje na sebi.⁴⁷⁶ Nit za pričvršćivanje igle nekada je bila ukrašena zlatnim suncem, nizom kuglica od lapis lazuli, biserima ili voćem od alabastera.⁴⁷⁷ Specifično kod igala je činjenica da su ih nosile samo žene, a sudeći prema u Stonu u hetitskim tekstovima su simbolizirali žene.⁴⁷⁸ U starim asirskim tekstovima javljala se uz odbacivanje drske žene čime se dodatno naglašavalo gubitak njezine imovine koja uključuje i igle za odjeću.⁴⁷⁹ Nakon pojave fibula koje na područje Babilona dolaze u 8. stoljeću pr. Kr. funkcija igala svela se na rituale i slikovne prikaze božica.⁴⁸⁰ Prva pronađena na cjelokupnom području Mezopotamije bila je obrubljena s trokutastim lukom te izrađena od željeza.⁴⁸¹ Na slici 10. možemo vidjeti primjer jedne fibule.

Slika 10. Primjer fibule pronađene na području Mezopotamije.

Boston: *Harvard Arts Museums*, inv. br. 1968.89.

⁴⁷⁵ STOL 2016: 41.

⁴⁷⁶ STOL 2016: 41.

⁴⁷⁷ Boston: *Harvard Art Museums* inv. br. 1992.256.120 ; PICKERNELLE 2005: 18; DERCKSEN 2008: 76.

⁴⁷⁸ MAZZONI 2002: 2; STOL 2016: 41.

⁴⁷⁹ DERCKSEN 2008: 76.

⁴⁸⁰ MAZZONI 2002: 1.

⁴⁸¹ Boston: *Harvard Arts Museums*, inv. br. 1969.177.37; MAZZONI 2002: 1.

Njezina uporaba značajno se proširila s perzijskim periodom.⁴⁸² Pronađeno je i mnoštvo ogrlica koje prikazuju ljudsku raznolikost i kreativnost prilikom izražavanja lijepog. Nisu se samo sastojale od jednostavne žice s perlama, naprotiv, bio je slučaj i kada su ogrlice sačinjene dragog kamenja, zlatnih medaljona, perlica, amuleta i pečata u obliku cilindra.⁴⁸³ Na fotografiji ispod možemo vidjeti primjer nakita pronadjen na području Mezopotamije.

Slika 11. Nakit od zlata pronadjen na području Mezopotamije. Pretpostavlja se da se radi o mjestu Dibat.

New York: *Metropolitan Museum of Art*, inv. br. 47.1a-h

Jedna od ogrlica pronadjena u Dilbatu na sebi ima figurice božanstava čime se očigledno nastojalo izbjeći zlo, a Stol proširuje to na moguću sveobuhvatnu simboliku ogrlica.⁴⁸⁴ Ogrlice zvane „kraljevi dragulji“ imali su istovjetnu svrhu.⁴⁸⁵ Prisutnost metalnih dijadema koje su djevojke nosile na glavama također je predstavljala neku vrstu nakita, nazivajući se „gradovi“.⁴⁸⁶ Oni simboliziraju grad sa svojim kruništem.⁴⁸⁷ Poznati su nam jedni koji su pripadali starijoj gospođi na dvoru iz akadskog perioda te dva koja su pripadala asirskim kraljicama.⁴⁸⁸ Metafora 'grada' javlja se u Šabatu prilikom čega se ženama zabranjuje da nose 'grad zlata' subotom.⁴⁸⁹ Kada bi nas netko danas upitao u kojim situacijama obično dobivamo nakit najčešći odgovor bio bi kao poklon. Istu situaciju zatičemo i u antičkim vremenima. Naime, muškarac je u bilo kojoj prilici mogao darovati ženu.⁴⁹⁰ Bilo da je riječ o poklonu prilikom svadbe ili rođenja djeteta, čini se da se učestalo pronalazilo srebrno i zlatno prstenje, pečatno prstenje namijenjeno muškarcima te zlatne igle ženama.⁴⁹¹ Na području

⁴⁸² MAZZONI 2002: 1.

⁴⁸³ London: *British Museum*, inv. br. 115656; WOOLEY 1982: 172.

⁴⁸⁴ New York: *Metropolitan Museum of Art*, inv. br. 47.1a-h; STOL 2016: 41.

⁴⁸⁵ MAGEN 1986: 54.

⁴⁸⁶ Berlin: *Vorderasiatisches Museum*, bez inv. br.; MILLARD 2000: 237.

⁴⁸⁷ STOL 2016: 41.

⁴⁸⁸ LIGHTFOOT 2003: 22-26; STOL 2016: 41.

⁴⁸⁹ *Šabat* 6.1.

⁴⁹⁰ JACOBSEN 1987: 95; STOL 2016: 41.

⁴⁹¹ JACOBSEN 1987: 95.

Mezopotamije tragovi opsidijana svjedoče kako je upravo imao statusni značaj pri izradi nakita od zlata, gotovo izjednačen s kamenom lapis lazuli koji je služio za dodatno ukrašavanje.⁴⁹² Smaragd kao dragi kamen javlja se krajem 1. tisućljeća pr. Kr. kao sastavni dio zapadnoazijskog nakita, a prema u Moorey njegovi korijeni potječu iz Indije.⁴⁹³ Malo je dokaza koji bi upućivali na prisutnost koralja u nakitu Starog Istoka prije perioda Ahemenida, što je gotovo identičan slučaj i s biserima.⁴⁹⁴ Kod Egipćana je međutim istaknuti broj koraljnog nakita još od najstarijih vremena o čemu svjedoče i brojne freske i skulpture.⁴⁹⁵ Nakon što su se perzijski vladari razdoblja Ahemenida uspjeli dokopati izvora lapis lazuli kamena na istočnoj granici svog carstva ono postaje svakodnevno sastavni dio njihovog nakita i pečata, iako su katkada bile zastupljene i druge kombinacije kamenja.⁴⁹⁶ U drugoj četvrtini 1. tisućljeća pr. Kr. javlja se prisutnost kamena ametista nježne ljubičaste boje koji postaje izrazito popularan u novobabilonskom i perzijskom periodu.⁴⁹⁷

Kamen izrađen od zelenog opsidijana, plavo-tirkizne boje sastavni je dio nakita kojega pronalazimo na području Egipta, a njegov prah katkad se koristio i u medicinske svrhe te prilikom izrade stakla.⁴⁹⁸ Za vrijeme kulture Badari pronalazimo ostavštine širokih pojasa ili opasača koji su bili izrađeni od zeleno glaziranog kamena.⁴⁹⁹ U preddinastijskom periodu pronađene su i ogrlice nizane od zrnaca keramike skupa s narukvicama izrađenim od školjki i slonovače.⁵⁰⁰ Rani primjeri nakita odišu sofisticiranošću, a najčešće se koristilo kamen lapis lazuli, tirkiz te zlato za njihovu izradu.⁵⁰¹ Tirkiz koji vjerojatno korespondira egipatskom terminu *mefkat* rabio se za izradu nakit od Gerzean perioda, a najraniji primjer istoga upravo je narukvica koja se sastojala od trinaest zlatnih te četrnaesta tirkiznih pločica iz perioda 1. dinastije pronađene u Abidosu.⁵⁰² Vrhunac u izradi egipatskog nakita svakako je bio period Srednjeg kraljevstva (2055.-1650. godine prije Krista) kada su izrađeni najelegantniji primjeri nakita.⁵⁰³ Najraniji nalazi nakita iz perioda Novog kraljevstva dolaze uglavnom iz grobnice kraljice Ahhotep II. čija ostavština sadrži tanki lančić sastavljen od šest isprepletenih kuglica

⁴⁹² MOOREY 1994: 70, GRIMBLY 2000: 8.

⁴⁹³ MOOREY 1994: 81; HACKNEY BLACKWELL 2008: 8.

⁴⁹⁴ MOOREY 1994: 82, MANUTCHEHR-DANAI 2009: 3-4.

⁴⁹⁵ WATTS 2002: 85.

⁴⁹⁶ MOOREY 1994: 91.

⁴⁹⁷ PAXTON 1856: 26; MOOREY 1994: 94.

⁴⁹⁸ XIA 1985: 74; MOOREY 1994: 101.

⁴⁹⁹ SHAW & NICHOLSON 1995: 144; RUSSMAN et al. 2001: 37.

⁵⁰⁰ SHAW & NICHOLSON 1995: 144.

⁵⁰¹ London: *British Museum*, inv. br. EA14594; SHAW & NICHOLSON 1995: 144.

⁵⁰² SHAW & NICHOLSON 1995: 297, MUURAY 2004: 184.

⁵⁰³ SHAW & NICHOLSON 1995: 144.

zlata.⁵⁰⁴ Jedno od najbogatijih primjera nakita pripada upravo faraonu Tutankhamunu, a opisuje ga se kao izrazito skupi nakit kojemu nedostaje istančanost specifična za rad Srednjeg i Novog Kraljevstva.⁵⁰⁵ Tijekom Novog Kraljevstva uobičajenom praskom postaje izrađivanje naušnica koje su radile od kamena i stakla.⁵⁰⁶ Na slici ispod možemo vidjeti primjer naušnica izrađenih od plavog stakla.

Slika 12. Naušnice izrađene od plavog stakla. Pronađene na području Egipta. Karakteristične postaju s periodom Novog Kraljevstva.

London: *British Museum*, inv. br. BM 122361

Već spomenuti kamen lapis lazuli koji se rabio kao sastavnica za izrađivanje nakita, a sudeći prema svemu, za razliku od većine drugog kamenja korištenog za izradu nakita u Egiptu, on nije bio lokalni proizvod iz pustinja Egipta nego ga se moralo uvoziti s područja današnjeg sjevernog Afganistana ili posredstvom trgovine s Bliskim Istokom.⁵⁰⁷ Prsten je bio najdraža vrsta ženskog nakita te su pripadnice višeg sloja u Egiptu katkada znale nositi i do tri prstena izrađena od različitih materijala na jednom prstu.⁵⁰⁸ Na narukvicama i ogrlicama učestalo se pronalazila amajlija u obliku znaka *nefer* koji je označavao srce i dušnik životinja, a kao takav osobito je bio popularan tijekom razdoblja 18. dinastije.⁵⁰⁹ Oblik *sa* bio je pak jedinstvenim i ponavljajućim elementom prisutnim na nakitu Srednjeg Kraljevstva koji se kao takav rabio i na magičnim štapićima.⁵¹⁰ Pojava znaka *shen* koji je simbolizirao vječnost svemira kao dekorativni element nakita javlja se sa Srednjom Kraljevstvom nadalje.⁵¹¹ Za vrijeme 12. dinastije pronađena je i nakit za prsa koji je pripadao Mereret iz Dahšura, a na kojemu uočavao tada još neviđenu tematiku pokolja; naime, dvije sfinge s glavama sokola gaze

⁵⁰⁴ Kairo: *Egyptian Museum*, inv. br. 1.888.834.1448; SHAW & NICHOLSON 1995: 144; SCHMIDT, s.v. „The Necklace of Queen Ahhotep“. [<http://www.joachim-m-schmidt.com/the-necklace-of-queen-ahhotep.html>], 19.09.2017.

⁵⁰⁵ London: *British Museum*, inv. br. BM122361; Kairo: *Egyptian Museum*, inv. br. JE 61891, JE 61900, JE 61899, JE 87847, JE 62627; JE 61897, JE 61896, JE 62360; SHAW & NICHOLSON 1995: 145.

⁵⁰⁶ GARDNER WILKINSON 1853: 335-340; SHAW & NICHOLSON 1995: 145; ROEHRIG 2002: 19; DAVID 2003: 368-369; FROOD 2010: 483.

⁵⁰⁷ SHAW & NICHOLSON 1995: 158, SIMMONS, AHSIAN 2005: 227; O'DELL 2008: 6.

⁵⁰⁸ GARDNER WILKINSON 1853: 336-337; TOMORAD 2016: 62.

⁵⁰⁹ MASSEY 1907: 95; SHAW & NICHOLSON 1995: 198.

⁵¹⁰ SHAW & NICHOLSON 1995: 248.

⁵¹¹ SHAW & NICHOLSON 1995: 267.

neprijatelje faraona.⁵¹² Specifična je pojava sfingi i na nakitu grčkog tipa koje simbolizira zaštitu osobe od zle kobi.⁵¹³ Nakit za područje prsa jedan je od najistaknutijih vrsta nakita u Egiptu te ga neki i shodno tomu nazivaju i remek djelom svih vremena.⁵¹⁴ Obično se radio od sitnih kamenčića koje se povezivalo u nizu na zlatnu nit.⁵¹⁵ Nakitu od zlata prisutnom u ptolomejskom i rimskog periodu Egipta teško je razaznati kontekst, naime, i dan danas brojna istraživanja pokušavaju otkriti je li ono rezultat pokopa, privatne riznice ili slučajno zalutali predmet.⁵¹⁶ Minojci te mikenski Grci bili su prisutni u Egiptu tijekom 2. tisućljeća pr. Kr. no nema sigurnih dokaza za trgovinu kojom bi tadašnji nakit mogao potvrđivati njihovu poveznicu. U tom periodu nedostajao je ornament filigrana kao tipičnog elementa grčkog rada, dok se izgled nakita radije dao povezati s Feničanima.⁵¹⁷ Na fotografiji ispod možemo vidjeti primjer nakita s ornamentom filigrana.

Slika 13. Naušnica s ornamentom filigrana tipičnog za grčki rad. Pronađena na području Italije.

Taranto: *National Museum*, nema inv.br.

Neki od a filigran pak usko povezuju s Indijskom kulturom.⁵¹⁸ Nakit se obično izrađivao od srebra, a na njega se pridodavao ornament nalik feničanskom.⁵¹⁹ U kasnom periodu Egipta pronalazimo nakit koji je imao karakteristike „stranog“ poput primjerice naušnica u obliku čamca pronađenih u Nebeshi.⁵²⁰ Nakon što je Aleksandar Veliki došao u Egipat 332. g. pr. Kr. egipatski nakit je u potpunosti poprimio helenističku formu koja obiluje šarenim bojama.⁵²¹

⁵¹² Kairo: *Egyptian Museum*, inv. br. JE53070; SHAW & NICHOLSON 1995: 277; HAWASS 2010: 272.

⁵¹³ PINCKERELLE 2005: 33.

⁵¹⁴ WATTS 2002: 92.

⁵¹⁵ WATTS 2002: 92.

⁵¹⁶ OGDEN 1990: 8.

⁵¹⁷ Taranto: *National Museum*, inv.br.nema; OGDEN 1990: 4; VENABLE, KENNY 2011: 109.,

⁵¹⁸ UNTRACHT 2008: 79, OLSON 2010: 231.

⁵¹⁹ OGDEN 1990: 4.

⁵²⁰ PETRIE 1888: 8, 18, JACOBSON 1995: 83.

⁵²¹ OGDEN 1990: 5; O'DELL 2008: 6; OLSON 2010: 210.

Tako je sljedećih tisuću godina zlato nošeno uglavnom od strane egipatske elite postalo „kozmpolitsko“ s obilježjima helenističkog, rimskog i bizantskog perioda.⁵²² Kao što je to slučaj i kod drugih naroda, količina i kvaliteta nakita kod Egipćana također je odražavala ekonomski status pa su na taj način zlatari proizvodnju prilagođavali društvenim grupama.⁵²³ Osim što je imalo klasnu razliku, nakit je također imao i svrhu pri čemu je teško bilo razaznati onaj izrađen u svrhu pogreba od onih za svakodnevnu upotrebu.⁵²⁴ Tako je primjerice romboidni komadić od zlata bio sastavni dio pogrebnog asortimana.⁵²⁵ Šuplja zlatna traka za povezivanje kose u punđu spadala je nakit za ukrašavanje ženske kose, a njezina produkcija bila je helenističkog tipa iz 2. stoljeća pr. Kr.⁵²⁶ U jednoj od privatnih kolekcija u New Yorku prisutna je ovakva vrsta trake koja se sadržavala i narukvice i naušnice u obliku zmije, a takav zmijoliki oblik bio je karakterističan i za izradu prstenja.⁵²⁷ Dijademi kao ukras na glavi javljaju se i kod Egipćana, no čini se da su se rabili više u svrhu pogreba.⁵²⁸ S Aleksandrom Velikim zlato sve češće dolazi u uporabi, a oni koji su ga posjedovali bili su uglavnom Grci, rijetko kad autohtoni Egipćani.⁵²⁹ Za vrijeme ptolomejskog perioda ono je bilo više konzervativnog tipa i rijetko koji slučaj je pokazivao različitost u odnosu na već standarne primjere.⁵³⁰ Smaragdi i biseri u to vrijeme dobivaju na značaju, a pribavljali su ih iz istočne pustinje i Perzije, dok su one najkvalitetnije pak uvozili iz Indije.⁵³¹ Najučestaliji je bio nakit s ornamentima životinja te su naušnice bile više u uporabi nego ogrlice.⁵³² Osim što je uvelike prisutan na ženama, nakit je također bio sastavnim dijelom uljepšavanja i muškaraca u Egiptu, služeći im osim kao statusni simbol i kao magična zaštita.⁵³³ Važno je napomenuti kako su nakit kao sastavni dio pogrebnog obreda te pokapanja pokojnika Grci uvelike preuzeli od Egipćana što navodi i Euripid još u 5. stoljeću pr. Kr.⁵³⁴ Kao pogrebni prilog nakit je bio prisutan uglavnom među ostavštinom kraljica ili faraona, poput kraljice Ahhotep I., te kraljeva Senusreta III. i Amenemhata II. koji u svojoj ostavštini imaju nakit.⁵³⁵ Smatra se da

⁵²² New York: *Metropolitan Museum of Art*, inv. br. 37.11.8.-17; OGDEN 1990: 5,

⁵²³ OGDEN 1990: 5, ANDREWS 1991: 208; IKRAM 2003: 93.

⁵²⁴ OGDEN 1990: 5.

⁵²⁵ OGDEN 1990: 5.

⁵²⁶ OGDEN 1990: 5, STEWART 2014: 221.

⁵²⁷ OGDEN 1990: 5; TOMORAD 2016: 62.

⁵²⁸ London: *British Museum*, inv.br. EA37532; ALDRED & SHOUCAIR 1978: 200; OGDEN 1990: 5.

⁵²⁹ OGDEN 1990: 9, PFROMMER 2001: 65.

⁵³⁰ OGDEN 1990: 9, PFROMMER 2001: 65.

⁵³¹ OGDEN 1990: 9, NADELHOFFER 2007: 166.

⁵³² OGDEN 1990: 9; SELIN 2008: 1058; JABLAN 2012: 122.

⁵³³ WATTS 2002: 85; O'DELL 2008: 6.

⁵³⁴ EUR. *IT.* 111.

⁵³⁵ SHAW & NICHOLSON 1995: 18, 77.

je pojava dragog kamenja u egipatsko-rimskom periodu usko vezana uz razvoj i širenje trgovine Crvenim morem te da je direktno vezano s Indijom.⁵³⁶ Kao što je već spomenuto, najrašireniji od njih bili su smaragdi dobavljeni s granica Egipta te biseri uvezani s područja Dalekog Istoka.⁵³⁷ Maspero je potkraj 19. stoljeća naveo značajnu razliku između egipatskog i rimskog nakita, prikazujući ih u međusobnom kontrastu, naime – seosko i urbano.⁵³⁸ Pitanje koje i još uvijek razmatraju jest podrijetlo rimskog nakita na području Egipta koje se učestalo nadopunjava činjenicom da na egipatskim mumijama pronalazimo malene količine iste.⁵³⁹ Već spomenuta simbolička konotacija nakita kao miraza djevojke bila je prisutna i na području Egipta, naime, pripadao je ženi i u slučaju njezine smrti nasljeđivala ju je njezina obitelj ili djeca, radije nego da se pokapalo sa ženom.⁵⁴⁰ Poveznicu između porasta količine nakita u grobovima povezuje se s pojavom novca tokom druge polovice 3. stoljeća pr. Kr., što bi prema svemu sudeći odražavalo ekonomski napredak društva, ali i moguću poveznicu Egipta s istočnim Mediteranom radije nego Italijom u to vrijeme.⁵⁴¹ Osim nakita prisutnog u groblju, čestim predmetom razmatranja jest i nakit iz privatnih ostavština, a koji se usko vezivao uz zlatare koji su ga izrađivali.⁵⁴² Naime, istražujući njihov sadržaj došlo se na ideju posve suprotnu onoj uvriježenoj o visoko čistoći zlata. Čini se kako su zlatari namjerno miješali srebro s bakrom od kojega su kovali novac te da su katkada koristili i srebrne novčiće od kojih su izrađivali nakit.⁵⁴³ U Egiptu je također bilo konzervativnih gledišta po pitanju nakita koji se često vezivao uz ikonoklazam te je na taj način bio strogo zabranjivan, dok je suprotno tomu na području Grčke ono bilo posve zanemareno u slučaju nakita.⁵⁴⁴ Svjedočanstva o uporabi, vrijednosti i distribuciji nakita su raznovrsnog oblika. Postojala je službena dokumentacija koja je sve to pratila istovremeno, dok je onu neslužbenu dokumentaciju podrazumijevala privatna korespondencija zlatara te trgovaca nakitom.⁵⁴⁵ Puno tekstualnih dokaza o nakitu dolazi iz zapisa miraza koji je izrazito pažljivo navodi svaku pojedinu vrstu kako narod ne bi bio uznemiren u suprotnom.⁵⁴⁶ Shodno tome, ugovori o građanskom braku za vrijeme ptolomejskog perioda sadržavali su više spomena srebra nego li

⁵³⁶ OGDEN 1990: 14; ANDREWS 1997: 111.

⁵³⁷ OGDEN 1990: 14, NADELHOFFER 2007: 166.

⁵³⁸ MASPERO 1895: 332.

⁵³⁹ PETRIE 1889: 20; OGDEN 1990: 16.

⁵⁴⁰ BURTON 1973: 114; OGDEN 1990: 18, MILLER 2001: 107.

⁵⁴¹ OGDEN 1990: 18, SILVERMAN 1997: 24.

⁵⁴² OGDEN 1990: 20.

⁵⁴³ OGDEN 1990: 20, DEMING 2016: 15.

⁵⁴⁴ OGDEN 1990: 22, ANTELME et. al. 2001: 77; PINCKERNELLE 2005: 21.

⁵⁴⁵ OGDEN 1990: 26.

⁵⁴⁶ HOR. *Sat.* II.III: 214, EDWARDS, GLADSTONE 2004: 29.

zlata.⁵⁴⁷ Ogden je ispitaio prisutnost nakita kod oporuka gdje ističe kako se ono obično u oporukama navodilo već kao ostavština koja pripada kćerima darovana za vrijeme njihove udaje.⁵⁴⁸ Razlog zbog kojega se ono rjeđe pojavljuje u takvim zapisima nastoji povezati s očekivanjima da bi žene trebale naslijediti miraz nakon supružnikove smrti.⁵⁴⁹ Ta je konstatacija na području Egipta prisutna u rimskim zakonima pronađenim ondje tokom 4. ili 5. stoljeća po Kr., a koji navode da žena uistinu ima pravo naslijediti miraz od muža.⁵⁵⁰ Koncem 3. stoljeća pr. Kr. nakit se pojavljuje i kao zajam novca gdje su žene obično bile zajmodavci.⁵⁵¹ Najučestalije među nakitom bilo je prstenje koje su žene dolazile davati kao zajam.⁵⁵²

Po pitanju specifičnih oblika Miller je posvetila svoje djelo istraživanju nakita iz perioda Ur za koji utvrđuje da se uglavnom svodio na oblik biljaka.⁵⁵³ Na području Indije, konkretnije, za vrijeme kulture Harappa, žene se razlikovalo upravo po nakitu koji su nosile te načinu na koju su uređivale kosu vrpčama.⁵⁵⁴ Za izradu njihova nakita rabio se uglavnom bakar od kojega se oblikovalo životinjske i ljudske glave specifične za vjerske rituale.⁵⁵⁵ Činjenicu da je ono bilo važan dio u životu antičkih naroda svjedoče i papirusi pronađeni na području Tebe 200. g. pr. Kr. na kojima pronalazimo praktične recepte za izradu krivotvorenog zlata, srebra, kamena lapis lazuli koji su se koristili za proizvodnju nakita specifičnu na području Mezopotamije.⁵⁵⁶ Osim što je bilo prepoznatljivo po kvaliteti, jedno od njegovih glavnih obilježja bile su boje koje su varirale na različitim područjima; tako primjerice imamo golemu razliku između crvenog i bijelog zlata na području Mezopotamije te tirkizne boje lapis lazuli kamena koji s vremenom postaje dostupan i na znatnom širem području van Mezopotamije.⁵⁵⁷ Po pitanju egipatskog nakita konkretno boja je također nosila značajno simboličko značenje, naime, plava se obično povezivala uz rijeku Nil i vegetaciju, dok su se žuta i zlatna povezivale uz sunce.⁵⁵⁸ Crvena i narančasta boja imale su kompleksno

⁵⁴⁷ OGDEN 1990: 27.

⁵⁴⁸ BURTON 1973: 114; OGDEN 1990: 27.

⁵⁴⁹ BURTON 1973: 114; OGDEN 1990: 27.

⁵⁵⁰ SCOTT 1973: 228 .

⁵⁵¹ ALDRED, SHOUEAIR 1987: 213; OGDEN 1990: 34.

⁵⁵² OGDEN 1990: 34.

⁵⁵³ MILLER 2000: 152; NEWALL, WHITEFORD 2005: 44, 58.

⁵⁵⁴ OLSON 2010: 201.

⁵⁵⁵ OLSON 2010: 213.

⁵⁵⁶ NEMET-NEJAT 1998: 157; OLSON 2010: 210.

⁵⁵⁷ NEMET-NEJAT 1998: 295; MOOREY 1999: 82; OLSON 2010: 210.

⁵⁵⁸ WATTS 2002: 45.

značenje, a usko ih se vezivalo uz pustinju, moć, krv i vitalnost.⁵⁵⁹ U slučaju pak rimskog ili grčkog nakita ne pronalazimo toliku važnost boje kao simboličkog elementa nakita.⁵⁶⁰ Možda je važno pak napomenuti da kod grčkog nakita učestalo nailazimo na bijelu, zelenu i plavu boju, dok se crvena najčešće koristila kao simbolika za božanstva.⁵⁶¹ Zlatna boja također je bila jedna od onih koje su simbolizirale božanstva, a sudeći prema antičkim izvorima upravo je zlato bilo i darom od samih bogova.⁵⁶² U nakitu se kod Grka zlato počelo sve značajnije upotrebljavati s vremenom Aleksandra Velikog i njegovim 'pokoravanjem' Istoka, dok je za razliku od njih Rimljanima važniji status imao dragulj.⁵⁶³ Rimski je nakit imao veći značaj zbog intrinzične vrijednosti radije nego zbog izrade samog nakita, a 'pomahnitala' potražnja za dragocjenim materijalima javila se upravo kada je počela opadati kvaliteta izrade nakita.⁵⁶⁴ Upravo je opsesija za luksuzom i usponom u hijerarhijskoj strukturi kod Rimljana inicirana poveznicu nakita sa statusom.⁵⁶⁵ Po pitanju stilističkih odrednica Pinckernelle dijeli grčki stil ukrašavanja nakita na: klasični period (450-330. god. pr. Kr.) i helenistički period (330-27. god. pr. Kr.), etruščanski (o. 600.-300. g. pr. Kr.) te rimski koji počinje usponom Rimskog Carstva 27 g. pr. Kr. te traje do prihvaćanja kršćanstva za vrijeme Konstantina I. 313. g. po. Kr.⁵⁶⁶ Grčki je nakit rađen naturalistički i na sebi je obično imao prikaze biljaka životinja i bogova dok je etruščanski pak nešto apstraktniji te bogatiji po pitanju forme i oblika s očiglednim odrednicama preuzetim od grčkog nakita.⁵⁶⁷ Za etruščanski period karakteristična je bila *bullae*; vrsta privjeska s konveksnom površinom koja se uglavnom nosila kao amajlija.⁵⁶⁸ Od životinja najčešće se javljao prikaz lavova koji je simbolizirao Erosa i njegovu moć te strast, a obično je bio prisutan na muškom nakitu, iako se prikaz lava ne može odbaciti i u slučaju ženskog.⁵⁶⁹ Na slici ispod možemo vidjeti prikaz naušnica s lavom.

⁵⁵⁹ WATTS 2002: 45.

⁵⁶⁰ PINCKERNELLE 2005: 8.

⁵⁶¹ PLUT, *Mor.* 287d.

⁵⁶² HOM., *Il.* 21.165.

⁵⁶³ PINCKERNELLE 2005: 10.

⁵⁶⁴ PINCKERNELLE 2005: 42.

⁵⁶⁵ OLSON 2010: 217.

⁵⁶⁶ PINCKERNELLE 2005: 11.

⁵⁶⁷ PINCKERNELLE 2005: 2; SPIROPOULOS 2008: 12.

⁵⁶⁸ New York: *Metropolitan Museum of Art*, inv. br. 95.15.263; PINCKERNELLE 2005: 40.

⁵⁶⁹ New York: *Metropolitan Museum of Art*, inv. br. 30.115.86; KELLER 1909: sv.1, 53; PINCKERNELLE 2005: 23.

Slika 14. Prikaz naušnica u obliku lava koji simbolizira moć. Specifične za rimsko područje.

New York: *Metropolitan Museum of Art*, inv. br. 95.15.263

Prikaz biljaka najčešće se svodio na pšenična ili ječmena zrnca koje se smatralo sinonimom za agrikulturu i plodnost zemlje, no ono se nije javljalo toliko učestalo da bismo mogli govorili o nekoj regularnoj ili tipiziranoj proizvodnji.⁵⁷⁰ Karakterističan je i prikaz sirena koji na nakitu uglavnom karakterizira alegoričnu požudu tijela, nezasiťnu želju za znanjem, opasnost od pretjeranog laskanja te kasnije nebesku glazbu koja duše mrtvih povlači na nebo.⁵⁷¹ Specifična je kod Grka i pojava boga Herakla na nakitu za kojega se vjerovalo da štiti cijeli univerzum od opasnosti.⁵⁷² Na taj su naćin one bile prigodne na nakitu kao zavjetnom daru ne samo živućim nego i pokojnim ljudima. Olson navodi neke karakteristićne stavke prisutne kod nakita starijih civilizacija. Od dijamantina Grci su najčešće preferirali *adamas* koji je u prijevodu znaćio 'nepobjediv' sukladno njegovoj otpornosti na kemijske promjene.⁵⁷³

Sirovine od kojih se izrađivao nakit obićno su dolazile iz dalekih područja što je bio neosporivi dokaz trgovine.⁵⁷⁴ Zatim, materijali su uvelike bili modificirani u odnosu na svoj prvotni sastav te osim toga, svakodnevno su bile prisutne imitacije nakita kada izvorni materijali nisu bili dostupni ili su bili preskupi.⁵⁷⁵ Sudeći prema njemu, većina rano otkrivenog nakita na području Egipta i Mezopotamije koja je sadržavala bisere potjeće iz Lohtala, morske luke na obali rijeke Ind.⁵⁷⁶ Egipćani su bili specifićni po uporabi raznih tehnika za izradu nakita otkrivenih krajem 3. tisućljeća pr. Kr. na području Mezopotamije.⁵⁷⁷ Razvili su naime proces lijevanja kojim su se izrađivali kompleksni oblici nakita te su bili

⁵⁷⁰ PINKCERNELLE 2005: 29.

⁵⁷¹ New York: *Metropolitan Museum of Art*, inv. br. 08.258.49; RUDOLPH 1995: 198; PINKCERNELLE 2005: 34.

⁵⁷² New York: *Metropolitan Museum of Art*, inv. br. 1999.209; FOWLER 2013: 313.

⁵⁷³ PINKCERNELLE 2005: 58.

⁵⁷⁴ OLSON 2010: 229.

⁵⁷⁵ OLSON 2010: 229.

⁵⁷⁶ OLSON 2010: 230, MILLER 2012: 39.

⁵⁷⁷ OLSON 2010: 232.

naučeni na dodavanje voska ili drugih materijala.⁵⁷⁸ Dok se jasna poveznica i kontinuitet mogao uočiti među nakitom indijskog, mezopotamskog, egipatskog, grčkog i rimskog nakita, područje Kine i kulture Maja razvilo je tradicije koje su bile uvelike neovisne do Han dinastije u Kini te europskog kontakta s Mezoamerikom.⁵⁷⁹

⁵⁷⁸ BURTON 2008: 284; OLSON 2010: 232.

⁵⁷⁹ HACKNEY BLACKWELL 2008: 8; OLSON 2010: 233.

8. ZAKLJUČAK

Prilikom istraživanja kozmetike i nakita kao sastavnog dijela svakodnevice u starom vijeku došla sam do nekoliko zaključaka. Naime, ono što prije svega moram naglasiti upravo je činjenica da su i kozmetički preparati i različite vrste nakita uistinu predstavljale sastavnicu svakodnevnog funkcioniranja tadašnjeg društva te su kao takve bilo neosporivo bitne. Po pitanju kozmetike konkretno, došla sam do nekoliko važnih ideja. Ona je predstavljala svojevrsni oblik higijene te se njezina uporaba tako aplicirala na ženski, ali i na muški spol. Iako su muškarci koji su rabili kozmetičke preparate u nekim slučajevima smatrani seksualno upitnim, ne da se osporiti činjenica da je ono uvelike bilo zastupljeno i među njima. Osim higijene, kozmetika je bila i oblik prakticirane medicine pa tako nije začuđujuće da se katkada aplicirala i na djecu. Isto tako, došla sam do ideje da je osim za svakodnevne prilike ona činila i važan sastavni dio ceremonijalnih obreda ili proslava, pa tako primjerice svadbeni proces djevojaka nije mogao proći bez uporabe kozmetike. Rituali su još jedan bitan aspekt gdje je kozmetika, posebice ako ju svedemo na ulja, masti i parfeme predstavljala važnu komponentu. Što se pak nakita tiče zaključila sam kako je ono na podjednako važan način kao i kozmetika činilo sastavnicu antičkog društva, ali je u ipak nešto istaknutijoj mjeri predstavljalo samo prezentaciju pojedinca na van, s obzirom da se može usko povezati uz ekonomski status onoga koji ga i nosi. Različitih vrsta, oblika i vrijednost nakita je tako bila važan element koji je pojedincima omogućio da na društvenoj ljestvici zauzmu svoje 'pozicije'. Iako se svakodnevno ograđujemo od ovakvih zaključaka, važno je imati na umu da je u svijetu staroga vijeka ono uistinu bilo svojevrsni oblik valute te je uvelike služilo prilikom raznih oblika trgovine te drugih ekonomskih poslova. Na taj način su primjerice muškarci mogli trgovati nakitom kao sastavnim dijelom suprugina miraza osiguravajući si istovremeno neku drugu vrstu imovine. Sukladno tomu, imati nakit značilo je imati i neku vrstu moći, iako se ne može odbaciti i činjenica da su katkada i marginalni dijelovi društvo posredstvom životnih okolnosti posjedovali cijenjeni nakit. Njegova je prisutnost predstavljala i dobre trgovačke odnose pojedinog društva što ujedno i dodatno potvrđuje tezu o ekonomski važnim odrednicama naroda. Na samom koncu voljela bih istaknuti kako je istraživanje kozmetičkih preparata i nakita tematika koja potražuje još dugi niz iskustva ne bi li se ih se smjestilo pod svjetlo kakvo one doista i zaslužuju. Upravo su brojne činjenice do kojih istraživači prekapajući ovakvu tematiku mogu doći važan aspekt pri izgradnji razvoja različitih znanosti.

9. BIBLIOGRAFIJA

1. Antički izvori

ARISTOFAN (*Aristophanes*)

Ecclesiazusuae. The Complete Greek Drama, vol. 2. Eugene O'Neill, Jr. New York. Random House. 1938.

AUGUSTIN (*Augustine*)

Confessiones. James J. O'Donnell. Oxford. 1992.

Biblija: Stari i Novi zavjet. Zagreb: Kršćanska sadašnjost, 1968.

CELSUS (*A. C. Celsus*)

Medicamina Faciei. W. G. Spencer. Cambridge, Massachusetts. Harvard University Press. 1971.

DEMOSTEN (*Demosthenes*)

De Corona, De Falsa Legatione. XVIII and XIX. Cambridge, Mass.-London, 1971.

Meidias, Androtion, Aristocrates, Timocrates, Aristogeiton I and II. XXI-XXVI. Cambridge, Mass.-London, 1986.

EURIPID (*Euripidus*)

Iphigenia Taurica. The Complete Greek Drama, edited by Whitney J. Oates and Eugene O'Neil, Jr. in two volumes. I. Iphigenia in Tauris, translated by Robert Potter. New York. Random House. 1938.

GALEN (*Claudius Galenus*)

De Naturalibus Facultatibus. A.J. Brock. Cambridge, Mass. Harvard University Press. 1916.

De Compositione Medicamentorum secundum Locos VII-X.

HIPOKRAT (*Hippocrates*)

Ancient Medicine. Airs, Waters, Places. Epidemics 1 and 3. The Oath. Precepts. Nutriment.
Cambridge, Mass.-London: Loeb Classical Library.

HOMER

Homeri Ilias I-II. Leipzig, 1896.

Illiad, 2 vols.: I (1-12), II (13-24). Cambridge, Mass.-London: Loeb Classical Library.

Ilijada. Zagreb: Nakladni zavod Matice hrvatske.

HORACIJE (Horace)

Carmina ili Odes. U: Odes and Epodes. Cambridge, Mass.-London: Loeb Classical Library.

Satires. The Works of Horace. C. Smart. Philadelphia. Joseph Whetham. 1836.

JUVENAL (Juvenal)

Juvenal and Persius. Cambridge, Mass.-London: Loeb Classical Library.

KATUL (C. Vallerius Catullus)

Carmina. Sir Richard Francis Burton. trans. London. For translator for private use. 1894.

MARCIJAL (Martial)

Epigrammae. W. Heraeus. Martial. Wilhelm Heraeus. Jacobus Borovskij. Leipzig. 1925/1976.

Spectacula. Kathleen Coleman, Oxford University Press, 2006.

OVIDIJE (Ovid)

GIBSON, R. K. (2003) *Ovid, Ars Amatoria* Book 3, Cambridge.

Heroides and Amores. U: *Ovid*, 41 vols. Cambridge, Mass.-London: Harvard University Press-William Heinemann Ltd, 1931.

JOHNSON, M. (2016) *Ovid on Cosmetics: Medicamina Faciei Femineae and Related Text*.
London-Oxford-New York-New Delhi-Sydney

Remedia Amoris. R. Ehwald. edidit ex Rudolphi Merkelii recognitione. Leipzig. B. G. Teubner. 1907.

PETRONIJE (*Petronius*)

Satyricon. Michael Heseltine. London. William Heinemann. 1913.

PLAUT (*Titus Maccius Plautus*)

Mostellaria. Henry Thomas Riley. London. G. Bell and Sons. 1912.

Truculentus. The Comedies of Plautus. Henry Thomas Riley. London. G. Bell and Sons. 1912.

PEDANIJE DIOSKORID (*Pedanius Dioscorides*)

De Materia Medica. New York: Olms- Weidmann 2005.

PLINIJE STARIJI (*Plinius*)

Naturalis historia. U: Pliny, *Natural History*, 10 vols.: I (1-2), II (3-7), III (8-11), IV (12-16), V (17-19), VI (20-23), VII (24-27), VIII (28-32), IX (33-35), X (36-37). Cambridge, Mass.-London: Loeb Classical Library.

Panegyricus. Betty Radice. Loeb Classic Library. Vol 1. 1969.

PLUTARH (*Plutarch*)

Moralia III 172_A – 263_C. Cambridge, Mass.-London: Loeb Classical Library.

SAMMONICUS SERENAUS

Carmen de tingendis capilis. Manual of Classical Literature from The German of J.J. Eschenburg With Additions By N.W. Fiske Hardcover. 1836.

STRABON (*Strabo*)

Geography, 8 vols.: I (1-2), II (3-5), III (6-7), IV (8-9), V (10-12), VI (12-14), VII (15-16), VIII (17). Cambridge, Mass.-London: Loeb Classical Library.

TEOPHRAST (*Teophrastus*)

De Causis Plantarum. Benedict Einarson, George K.K. Link. Loeb Classical Library. 1990.

Historia Plantarum. Ray, John, Camel, Georg Joseph Tournefort, Joseph Pitton de Typis Mariæ Clark [etc.]. Smithsonian Libraries. 1686.

TIBUL (*Tibullus*)

Elegiae. J. P. Postgate. Scriptorum classicorum bibliotheca Oxoniensis. 1915.

VERGILIJE (*Virgil*)

Aeneid. Cambridge, Mass.-London: Loeb Classical Library.

2. Literatura

AHARONI, Y. & AMIRAN, R.

(1964) *A Biblical City in the Southern Palestine*. Boston.

ALDRED, C.

(1998) *The Egyptians*. 3rd edition. London.

ALLEN, J. & BURTON, H.

(2006) *Tutankhamun's Tomb: The Thrill of Discovery*. New York.

ANDREWS, C.

(1984) *Egyptian Mummies*. Cambridge

ASTON, G.

(1994) *Ancient Egyptian Stone Vessels: Materials and Forms*. Heidelberg

BOSWORTH, C.E.

(1968) *The Book of Curious and Entertaining Information*. Edinburgh.

BREASTED, J.H.

(1906) *Ancient Records of Egypt: Historical Documents from the Earliest Times to the Persian Conquest*, vol. I-V. Chicago-London-Leipzig.

BURTON, R. F.

(1979) *The Golden Mines of Midian*. Cambridge.

BRUN, J. P.

(2000) „The Production of Perfumes in Antiquity: The Cases of Delos and Paestum“. *American Journal of Archaeology* 104: 277-308.

BROWN, P.

(1988) *The Body and Society: Men, Women and Sexual Renunciation in Early Christianity*. New York.

CAPART, J.

(1927) *Documents pour servir a l'etude de l'art egyptien*. Paris.

CHAUDHRI, S. K. & JAIN, N. K.

(2009) „History of Cosmetics“. *Asian Journal of Pharmaceutics* 3: 164-167.

CLELAND, L. & STEARS, K.

(2004) *Colors in the Ancient Mediterranean World*. Oxford.

ČAJKOVAC, M.

(2000) *Kozmetologija*. Zagreb.

DALLEY, J. B.

(1984) *Mari and Kamna: Two Old Babylonian Cities*. London.

DAVID, R.

(2003) *Handbook to Life in Ancient Egypt*. New York.

DAYAGI-MENDELS, M.

(1989) *Perfumes and Cosmetics in the Ancient World*. Jerusalem.

DURAND, J. M.

(1987) *La femme dans le Proche-Orient antique*. Paris

DERCKSEN, J. G.

(1996) *The Old Assyrian copper trade in Anatolia*. Istanbul.

ERMAN, A. & BLACKMAN, A. M.

(1927) *The Literature of the Ancient Egyptians*. London.

GRILLET, B.

(1975) *Les femmes et les fards dans l'antiquité grecque*. Lyon.

HACKNEY BLACKWELL, A.

(2008) „Education: Egypt“. U: BOGUCKI, P. (ur.) *Encyclopedia of Society and Culture in the Ancient World I*. New York: 377-378.

HAMARNEH, S. K. & SONNEDECKER, G. A.

(1963) *A Pharmaceutical View of Abulcasis Al-Zahrāvī Moorish Spain: With a Special Reference to the „Adhān“*. Amsterdam.

FALLOWS, S.

(2011) *The Progressive Dictionary of the English Language: A Supplementary Wordbook to All Leading Dictionaries of the United States and Great Britain*. Charleston.

FARMANFARMAIAN, F. S.

(2000) „*Haft Qalam Ārāyish*“: *Cosmetic in the Iranian World*. Abingdon.

FAY, B.

(1998) *Egyptian Duck Flasks of Blue Anhydrite*. Chicago.

FISCHER, H. G.

(1993) „Another Pithemorphic Vessel of the Sixth Dynasty“. *Journal of the American Research Center in Egypt* 30: 1-9.

FLORENCE, A. & LORET, V.

(1985) „Le collyre noir et le collyre vert, in Fouilles a Dachour“. *Journal of Egypt* 16: 41-53.

FROOD, E.

(2010) „Social Structure and Daily Life: Pharaonic“. U: LLOYD, A. B. (ur.), *A companion to Ancient Egypt*, vol. I. Oxford: 469-490.

GARDNER WILKINSON, J.

(1853) *The Ancient Egyptians - Their life and customs*, I-II. London.

GELLER, J., MINDLIN, M. & WANSBROUGH, J.

(2002) *Figurative Language in Ancient Near East*. London-New York.

HAWASS, Z.

(2010) *Inside the Egyptian Museum with Zahi Hawass*. Cairo.

HELAINÉ, S.

(1999) *Encyclopedia of the History of Science, Technology, and Medicine in Non-Western Cultures*. Houten.

JACKSON, R.

(2010) *Cosmetic Sets of Late Iron Age and Roman Britain*. London.

JACOBSEN, T.

(1987) *The harps that once*. New Haven.

LANE, E. W.

(1923) *The Manners and Customs of the Modern Egyptians*. Boston.

LEARY, T. J.

(1990) „That's What Little Girls Are Made Of: the Charms of Elegiac Women“. *Liverpool Classical Monthly* 4: 42-140.

LEICK, G.

(2007) *The Babylonian world*. New York-London.

LIGHTFOOT, J. L.

(2003) *On the Syrian Goddess*. Oxford.

LUCAS, A.

(1930) *Cosmetics, Perfumes and Incense in Ancient Egypt*. London.

MALLOWAN, M. E. L.

(1966) *Nimrud and its Remains*, I-II. London.

MASPERO, G

(1895) *History of Egypt, Chaldea, Syria, Babylonia and Assyria*, vol. V. Paris-London.

MAZZONI, S.

(2002) *Having and Showing: Women's Possessions in the Afterlife in Iron Age Syria and Mesopotamia*. Boston.

MICHALOWSKI, P.

(2011) *The correspondence of the kings of Ur*. Eisenbrauns.

MILLER, N. F.

(2000) *Plant Forms in Jewellery from the Royal Cemetery at Ur*. London.

MELVILLE, S. C.

(2004) „Neo-Assyrian royal women and male identity: status as a social tool“. *Journal of American Oriental Society* 124: 37-57.

MOOREY, R.

(1994) *Ancient Mesopotamian Materials and Industries, The Archaeological Evidence*. Oxford.

MORGAN, L.

(2011) *Enlivening The Body: Color and Stone Statues in Old Kingdom Egypt*. Chicago.

NAVILLE, E.

(1907) *The Eleventh Dynasty Temple at Deir-el-Bahari*. London.

NEMET-NEJAT, K.

(1993) „A mirror belonging to the Lady-of-Uruk“. U: Cohen, Mark E. & Snell, Daniel C., Weisberg, David B. (ur.) *Bethesda*, Maryland: CDL Press, 163-169

NEWBERRY, P. E.

(1889) *On the Vegetable Remains discovered in the Cemetery of Hawara*. Hawara.

OGDEN, J. M.

(1990) *Gold Jewellery in Ptolemaic, Roman and Byzantine Egypt*. Durham.

OLSON, K.

(2009) *Cosmetics in Roman Antiquity: Substance, Remedy, Poison*. Baltimore.

ORLIN, L. L.

(2007) *Life and Thought in Ancient Near East*. Ann Arbor.

PHILLIPS, D. W.

(1941) *Cosmetic Spoons in the Form of the Swimming Girls*. New York.

PINCKERELLE, K.

(2005) *The Iconography of Ancient Greek and Roman Jewellery*. Glasgow.

POWELL, M. A.

(1987) *Labor in the Ancient Near East*. Ann Arbor.

PRIORESCHI, P.

(1998) *A History of Medicine: Roman Medicine*. Michigan.

RUDOLPH, W.

(1973) *Ancient Jewelry from the Collection of Burton*. Bloomington.

REUTTER, L.

(1914) *Analyses des parfums igyptiens in Annales du Service des Antiq. de l'egypte*. Cairo

SAFRAI, R. G. & HALPERN, D.

(1998) *Jewish Legal Writings By Women*. Jerusalem.

SHAW, I. & NICHOLSON, P.

(1995) *The Dictionary of Ancient Egypt*. London

SMITH, G. E.

(2000) *The Royal Mumies*. London.

STEWART, S.

(2007) *Cosmetics & Perfumes in the Roman World*. Tempus.

SCOTT, N.

(1973) *The Daily Life of the Ancient Egyptians*. New York.

STOL, M.

(2016) *Women in Ancient Near East*. Berlin.

VIDALE, M. et. al.

(2012) „A Chlorite Container Found on the Surface of Shadad (Kerman, Iran) and its Cosmetic Content“. *Journal of the British Institute of Persian Studies* 50: 27-44.

YSABEL, R. & ORIZAGA, M.

(2013) *Self-Presentation and Identity in the Roman Empire, ca. 30. BCE to 225 CE*. Portland.

WALTHER, W.

(1980) *Die Frau im Islam*. Leipzig.

WATTS, M. T.

(1963) *Master Tree Finder*. Nature Study Guild. Berkeley.

WENZEL, T. L.

(2010) *Daily life in the home – The house as living area*. Postdam.

WESTENHOLZ, J. G.

(1992) *Metaphorical language in the poetry of love in the Ancient Near East*. Paris.

WHITING, R. M.

(1987) *Assyriological Studies*. Chicago.

WIESEHOFER, J.

(2011) *Ancient Persia*. London.

INTERNETSKI IZVORI

Ancient Origins s.v. „Fayum Paintings“. [<http://www.ancient-origins.net/news-history-archaeology/fayum-mummy-portraits-expose-information-about-precise-painting-techniques-020744>], 15. 9. 2017.

Joachim M. Schmidt.com s.v. „The Necklace of Queen Ahhotep“. [<http://www.joachim-m-schmidt.com/the-necklace-of-queen-ahhotep.html>], 19.09.2017.

Encyclopaedia Britannica. s.v. „Qajar dinastija“. [<https://www.britannica.com/topic/Qajar-dynasty>], 30.08.2017.

Cosmopolitan.hr s.v. „Što je to kajal za oči“. [<http://www.cosmopolitan.hr/clanci/ljepota/sto-je-to-kajal-za-oci>], 30.08.2017.

Quora s.v. „What was the beauty standards of Ancient Rome like?“. [<https://www.quora.com/What-were-the-beauty-standards-of-ancient-Rome-like>], 14.09.2017.

POPIS ILUSTRACIJA

- Slika 1.** Zoomorfna pyxis posudica za čuvanje kajala. Specifična za područje Grčke. Athens: *Museum of Cycladic Art*, inv. br. NG0058.
- Slika 2.** Kozmetička paleta u obliku ribe. Karakteristična za period Naqade II. New York: *Metropolitan Museum of Art*, inv. br. 10.176.52.
- Slika 3.** Zoomorfna posudica u obliku ženke majmuna koja u krilu čuva mladunče. Karakteristična za vrijeme vladavine kralja Pepija I. New York: *Metropolitan Museum of Art*, inv. br. 10.176.54.
- Slika 4.** Zoomorfna posudica u obliku patki karakteristična za područje Egipta. Paris: *Musée du Louvre*, inv. br. E 11 175.
- Slika 5.** Kozmetička žličica u obliku plivačice koja pred sobom gura posudicu oblika patke. Karakteristična za period 18. dinastije u Egiptu. New York: *Metropolitan Museum of Art*, inv. br. 26.2.47.
- Slika 6.** Rekonstrukcija nakita za kosu pronađena u grobnici kraljice Pu-Abi u Uru. London: *British Museum*, inv. br. BM 122344.
- Slika 7.** Ogrlica od zlatnih školjki pronađena na području Egipta. Karakteristična za područje Mezopotamije. Paris: *Musée du Louvre*, inv. br. AO 26063.
- Slika 8.** Prikaz pečatnog prstena faraona Amunhotepa I. pronađenog na području Egipta. London: *British Museum*, inv. br. 1880.1112.2104.
- Slika 9.** Primjer igle ili „pribadače“ kao sastavni dio nakita u antičkom periodu. Pronađene na području Irana. Boston: *Harvard Arts Museums*, inv. br. 1992.256.120.
- Slika 10.** Primjer fibule pronađene na području Mezopotamije. Boston: *Harvard Arts Museums*, inv. br. 1968.89.
- Slika 11.** Nakit od zlata pronađen na području Mezopotamije. Pretpostavlja se da se radi o mjestu Dibalat. New York: *Metropolitan Museum of Art*, inv. br. 47.1a-h.
- Slika 12.** Naušnice izrađene od plavog stakla. Pronađene na području Egipta. Karakteristične postaju s periodom Novog Kraljevstva. London: *British Museum*, inv. br. BM 122361.

Slika 13. Naušnica s ornamentom filigrana tipičnog za grčki rad. Pronađena na području Italije. Taranto: *National Museum*, nema inv.br.

Slika 14. Prikaz naušnica u obliku lava koji simbolizira moć. Specifične za rimsko područje. New York: *Metropolitan Museum of Art*, inv. br. 95.15.263.

POPIS KRATICA KORIŠTENIH ANTIČKIH IZVORA

AR. = *Aristophanes*

Eccl. = *Ecclesiazusae*

AUGUST. = *Augustine*

Conf. = *Confessions*

CATULL = *Catullus*

Carm. = *Carminae*

CEL. = *Celsus*

Med. = *De Medicina*

DEM. = *Demosthenes*

Meid. = *Meidias*

DIOSC. = *Dioscorides*

De Materia Medica

EUR. = *Euripides*

IT. = *Iphigenia Taurica*

GAL. = *Claudius Galenus*

Nat. Fac. = *De Naturalibus Facultatibus*

De comp. medic. sec. loc. = *De Compositione Medica Mentorum Secundum Locus*

HOM. = *Homerus*

Od. = *Odyssea*/Ὀδύσσεια *Odýssea*

Il. = *Ilias*/Ἰλιάς *Ilias*

HOR. = *Horace*

Carm. = *Carmina* ili *Odes*

Satyrarum libri

Sat. = *Satirae or Sermones*

HP. = *Hippocrates*

Aer. = *De Aera, aquis, locis*

JUV. = *Juvenal*

MART. = *Martial*

Epigr. = *Epigrammata*

Spect. = *Spectacula*

OV. = *Ovid*

Ars. = *Ars Amatoria*

Medic. = *De Medicamine faceiae*

Met. = *Metamorphoses*

Rem. am. = *Remedia amoris*

PETRON. = *Petronius*

Sat. = *Satyrica*

PLAUT. = *Plautus*

Truc. = *Truculenatus*

Mostell. = *Mostellaria*

PLIN. = *Plinius*

Nat. = *Naturalis historia*

Hist. pl. = *Historia plantarum.*

STRAB. = *Strabo*

THEOPHR. = *Theophrastus*

Caus. pl. = *Causis plantarum*

Hist. pl. = Historia plantarum

TIB. = Tiberius

Elegiae

VERG. = Virgil

Aen. = Aeneid